

# ΑΓΟΡΑ

Fagblad for Klassisk Arkæologi og Klassisk Filologi



## **Generelt**

Gymnasiereform.....2  
*af Simon Laursen*

De klassiske fag efter 2005 .....7  
*af Søren Hindsholm*

Fra mythos til logos: 3. del om racefordomme og Bernals Black Athena.....9  
*af Giuseppe Torresin*

Gaius Verres – En samler uden skrupler .....29  
*af Troels Myrup Kristensen*

## **Opgaver**

Asklepiostemplet.....32  
*af Sidsel Maria Westh-Hansen*

---

AGOPA - Klassisk Arkæologi og Afd. for Klassisk Filologi, Aarhus Universitet.  
Red.: Klassisk Filologi, Nordre Ringgade, bygning 415, 8000 Århus C.  
Tlf.: 89426406  
E-mail: [agora@hum.au.dk](mailto:agora@hum.au.dk)

Redaktion: Jesper Jensen - [klajj@hum.au.dk](mailto:klajj@hum.au.dk), Anne Chresteria Jakobsen - [Chresteria@Chresteria.dk](mailto:Chresteria@Chresteria.dk), Anne Mette B. Hansen - [NIBH@mail.tele.dk](mailto:NIBH@mail.tele.dk), Jens Refslund Poulsen - [oldjre@hum.au.dk](mailto:oldjre@hum.au.dk), Martin Skovsgaard - [marskni@stofanet.dk](mailto:marskni@stofanet.dk), Giuseppe Torresin - [Torresin@oncable.dk](mailto:Torresin@oncable.dk), Thomas Hverring (Redaktør) - [th2v2@yahoo.dk](mailto:th2v2@yahoo.dk), Erik Kristensen - [homera@image.dk](mailto:homera@image.dk), Søren Sørensen - e-mail kommer

Tryk: Det Humanistiske Fakultets Trykkeri

**ISSN 0106-2913**

## Redaktionelt Forord

Velkommen indenfor i vor klassiske bastion. Udenfor bliver vore landsbyer angrebet af gymnasiereformens falankser, som måske engang i fremtiden får tvunget et angreb igennem vor bastions mure. Et angreb, der vil betyde vort endeligt. Dette er en dramatiseret overdrivelse – kan man håbe – men det ser sandelig ikke godt ud i gymnasieskolen, når det gælder de klassiske fag - eller gør det? Herom skriver Simon Laursen og Søren Hindsholm i nærværende udgave af ΑΓΟΡΑ.

Giuseppe Torresin fortsætter ufortrødent sin artikelserie »Fra mythos til logos«, som, kan jeg indskyde uden at afsløre for meget, også fortsætter i næste nummer.

Vi har et arkæologisk bidrag omhandlende Asklepiostemplet, og forfattet af Sidsel Maria Westh-Hansen. Asklepiostemplets arkitektur søges afkodet og beskrevet med en hovedvægt på skulpturudsmykningen.

Derudover bringer vi en revideret udgave af Troels Myrup Kristensens artikel »Gaius Verres«, da vi desværre bragte en forkert udgave i sidste nummer. Vi beklager og sender en undskyldning til Troels.

I sidste nummer skrev jeg i forordet: »Den opmærksomme læser har nok bemærket, at vi ikke udkommer, som vi plejer.« Dette medførte en del forvirring, også internt i redaktionen, da bladet på mystisk vis havde ændret størrelse (igen), og man troede, at det var det, jeg mente. Bladets pludselige »krympning« var dog en fejl fra trykkeriets side. Hvad jeg oprindeligt henviste til, var deadlines og udgivelsesdatoer m.m.

Træd ind og grib et sværd eller en pen.

Thomas Hverring

# Generelt

## GYMNASIEREFORM

af Simon Laursen

Det ligger nu fast, at de klassiske fag er blevet reduceret i omfang i det nye gymnasium. Obligatorisk latin er faldet i 1. G. Det er oplagt en alvorlig situation, en situation, der må bekymre os alle.

Men for det første: det er ikke de klassiske fag, der er blevet ramt, det er hele den humanistiske dimension af gymnasiet. Det er de meget bløde og de meget hårde humanistiske fag, der har 'betalt' for det fokusskred i gymnasiet, der har fundet sted: i retning af et mere naturvidenskabeligt og mere samfundsvidenskabeligt gymnasium. Det er latin og de kreative fag, der har oplevet de mest markante begrænsninger. Desuden er den 'samfundsvidenskabelige' del af geografi blevet ramt, mens idræt, der længe følte sig truet, har klaret sig.

For det andet har oldtidskundskab klaret sig som selvstændigt fag, noget, man ikke kunne forudsige med sikkerhed før reformen; og de klassiske fag har haft den ære at være blandt de mest konstante forslag til studieretninger. Desuden er der truffet beslutning om, at der i begyndelsen af *alle* elevers forløb skal ligge en grundlæggende sproglig skoling, 'almen sprogforståelse' eller hvad det nu ender med at hedde.

Lige for at klare begreberne: for fremtiden – fra 2005 – skal et gymnasieforløb deles i to: et halvt års *grundforløb* fælles for alle, hvor eleverne skal have dansk, engelsk, matematik, 2. fremmedsprog og nogle andre fag og desuden et forløb, der hedder 'almen studieforberedelse', der skal indeholde endnu andre fag – foruden det allerede nævnte 'almen sprogforståelse'; og et *studieretningsforløb*, eleverne vælger sig ind på efter det halve år, og som skal bestå dels af nogle traditionelle fag, alle elever i gymnasiet skal have (dansk, historie), dels af nogle beslægtede, valgte fag, der giver retningen navn. Disse 'studieretninger' skal være *klassedannende*, dvs. alle elever med dette valg af fag skal gå i samme klasse, følges ad, af hensyn til mulighederne for samarbejde mellem klassens fag. Desuden kan man i princippet have valgfag ved siden af.

Der lægges i den nye struktur afgørende vægt på samarbejdsmulighederne mellem fagene. Og der lægges vægt på, at der anvendes langt flere eksamensformer end de i grunden bare to, man har kendt traditionelt. Individuel mundtlig eksamen med en halv times forberedelsestid og individuel skriftlig eksamen i fem timer skal ikke afskaffes, men suppleres med langt flere eksamensformer. Gode erfaringer med danskopgaven i det nuv. 1. G, historieopgaven i 2. G og den større skriftlige opgave i 3. G har givetvis spillet en rolle i denne nye fokusering, men også forestillingen om, at såvel arbejdsmarkedet som de videregående studier og forskningsmiljøerne i vore dage i høj grad ønsker nye *faglige adfærdsformer*, er helt afgørende i politikernes beslutning.

Der er elementer både af snusfornuft og tyrkertro i reformen. Tyrkertro på, at Danmark ikke kan overleve i de kommende års internationale konkurrence uden mange flere ingeniører, f. eks., og snusfornuft deri, at man vil have reelle kompetencer ud af de forløb, eleverne kommer



ud i. Når reformen f. eks. lagde op til, at man som 2. fremmedsprog skulle have det, man havde valgt i folkeskolen, skyldtes det, at erfaringen måske er, at man ikke når et brugbart niveau på de to års spansk eller fransk, man i øjeblikket kan nøjes med i gymnasiet. Et meget pragmatisk, og ikke egentlig kritisabelt synspunkt. Nu er resultatet som bekendt det, at man, hvis man som 2. fremmedsprog vælger et nyt sprog, forpligter man sig på at have det i alle tre år af gymnasieforløbet.

Obligatorisk latin er formentlig faldet på den reelle kompetence. Langt de fleste elever opnår ikke, i 1. G, nogen blivende, brugbar forståelse af latin – man kan også kun dårligt forlange det, det er ikke en kritik af lærerne. Hvad de fleste reelt opnår, er en udvidelse af deres sproglige horisont, og et vist sprogligt analyseapparat. Det er også, hvad de fleste elever fremhæver de har haft nytte af, når man taler med dem om deres latinundervisning.

Det er meningsløst at spørge, om det havde været en fordel for latinfaget i tide at definere sig i forhold til disse reelt oplevede resultater, snarere end at insistere på 1. G-latin som en slags indfaldsport til den antikke verdens tanke-sæt. Det er mindre meningsløst at påpege, at latinlærerne selv i vid udstrækning har været med til at forsure den jord, de har dyrket, ved enten at brokke sig gudsjammerligt over deres vilkår, eller ved at gøre sig selv usynlige og selvundskyldende. De klassiske fags største problem i de sidste mange år har ikke været en udefra kommende mistro, men en indre fornemmelse af, at man enten ikke selv slog til, eller at de faglige muligheder, man havde, var utilstrækkelige. Den fejl må ikke gentages: vi må arbejde positivt på de vilkår, vi nu har.

Hvad latin i hvert fald har givet, er en slags disciplin, en forståelse af, at man ikke kan lære noget seriøst ved at gøre det halvt. Med latin skal man både lære udenad og tænke systematisk; og kriteriet for, om man har arbejdet korrekt, er, om resultatet giver mening. Den form for stringens er fremmed for de fleste elever, der begynder i gymnasiet, og der synes ikke at være andre fag, der har denne effekt i bare tilnærmelsesvis det samme omfang. Latin *er* således netop studieforberedende, på et elementært niveau; det øger bevidstheden om problemer og det nødvendige systematiske arbejde for løsningen af dem.

Dette er en dimension, der passer godt ind i det nye gymnasiums forestillingsverden, det er et blandt forhåbentlig flere *positive* bud på, hvad vi som klassikere kan komme med i den nye struktur. Med den slags argumenter kan vi komme igen, og det er dét, der er den rigtige reaktion lige nu. Ikke surhed, desperation, foragt eller andet. Vi må tænke fremad.

Der er mange muligheder for at komme til at være med i den 'almene studieforberedelse' i grundforløbet – f. eks. kan man udvikle en dimension af denne timeramme, som hedder 'mundtlig sprogfærdighed' (læs: retorik), hvor eleverne lærer at lave ordentlige oplæg, velstrukturerede, velformulerede og vel artikulerede. Energien skal nu bruges på at skabe *mange* af den slags muligheder. Det er afgørende, at vi som klassikere er synlige i strukturen, både overfor politikere og rektorer, og overfor eleverne.

For det er eleverne, der skal vælge studieretninger.

Her møder vi et problem, ja faktisk flere. Men det er godt først at sige noget positivt om studieretningstanken. I virkeligheden er der tale om en tilbagevenden til en ældre struktur, den fra reformen i 1960, der tilbød en nysproglig, en klassisksproglig og en naturvidenskabelig linje. Valget mellem disse linjer skulle træffes, før man begyndte på gymnasiet. Man kan godt hævde, at grundforløbet i gymnasiet er en erstatning af 10. klasse, hvad dette angår. Logisk set burde politikernes næste skridt være at afskaffe 10. klasse. Nu vælger man altså bunden linje efter et halvt år i gymnasiet, og alle elever følger samme forløb, og tanken er, at fagene skal arbejde sammen om at opnå en sammenhængende forståelse for eleverne. Det er en god tanke. Den er ganske vist næppe tidssvarende; eleverne vil føle sig bundet på hænder og fødder, og der er ikke mange, der mener, at der reelt *findes* en sådan sammenhængende virkelighed, men det får være: her forsøger man politisk at modarbejde diffusionen af den moderne bevidsthed. Sammenhæng og sammenhængende forståelse er altså politiske krav.

Dette forudsætter naturligvis en langt højere grad af samarbejde mellem lærerne i de fag, der udgør en studieretning. Team-arbejde mellem lærere er også et politisk krav. I en sådan situation er dé vindere, der bevidst arbejder på at kunne forstå, hvad de andre siger, og lave afbalancerede og realistiske planer for, hvordan det faglige samarbejde kan forløbe. Hvis vi som klassikere vil have gode arbejdsvilkår i det nye gymnasium, må vi udvikle en mentalitet, der er åben og diskuterende; vi kan ikke grave os ned i selvgod overbevisning om, at alting begynder – og ender – i vores fag, eller at alting er bedre repræsenteret i antikken end i nogen anden tid. Faktisk er der ting, der *ikke* findes i antikken, også gode ting, og vores bidrag må så være at forstå, hvad man *så* gjorde ... Tag f. eks. diskussionen om menneskerettigheder. Sådanne kendte antikken ikke. Jeg siger dette, fordi der stadig findes mennesker, der ikke har forstået dette. Antikken er *ikke* stammoder til alt godt, og den er *også* stammoder til meget ondt. Vores problem er, om den europæiske kultur har haft en lykkelig barndom eller er blevet tidligt skadet. Det er permanent til debat.

Som princip er altså studieretningstanken positiv – den vil kunne bidrage til mere sammenhængende undervisning, og bedre forståelse mellem lærere. Men der ér altså torne her.

For det første er der spørgsmålet om, hvor mange studieretninger en skole kan oprette, og hvad vilkårene for at gøre det er. Hvis kravet til en studieretning er, at mere end 20 elever skal vælge den, er der ikke mange fag, der umiddelbart kan danne rygrad i en sådan. De fleste valgfag på højt niveau har færre, ja langt færre elever end det. En rigid gennemførelse af studieretningstanken vil medføre megen tvang, og dertil en *voldsom* reduktion i mangfoldigheden i gymnasiet. Det er oplagt, at der ikke er noget sted i landet, hvor en klassisk studieretning kan oprettes, hvis ikke der gøres noget ved dette krav.

Den klassiske studieretning, man har arbejdet med i udviklingen af det nye gymnasium, er en egt. klassisk-sproglig linje – græsk og latin sammen. Den vil heller ikke kunne gennemføres på langt de fleste skoler, alene af den grund, at der ikke er en græsk-kompetence på de fleste skoler. Vi må derfor arbejde for, at der skabes studieretninger, der nok består overvejende af moderne sprog, men også kræver latin på et eller andet niveau. Dét er der måske mulighed for, selvom naturligvis hestene bides ved krybben. I et vist omfang afhænger det af, hvor centralt kravene til de nye studieretninger defineres.

Et stort problem for den klassiske studieretning er det, at de bindingskrav, der hidtil er formuleret, betyder, at vælger en elev denne, har vedkommende simpelthen ikke flere valg. Det er i sig selv afskrækkende at se, at man ingen valg har ... og det er heller ikke formålstjenligt. Det er imidlertid ikke kun de klassiske fag, der får disse problemer. Andre studieretninger munder også ud i meget begrænsede valgmuligheder ved siden af de retnings-givende fag. Følelsen af fængsel er overhængende – det kan ikke være helt rigtigt.

Problemer af denne art er imidlertid netop problemer af den mindre art, der vil blive diskuteret, når forligsaftalen skal omsættes til egt. lovtekst. Der er *kolossalt* mange problemer, der ikke er løst, eller hvis løsning ikke er offentliggjort endnu. Opgaven er nu at påvise, hvordan den overordnede struktur, politikerne har indgået forlig om, kan omsættes til praktisk virkelighed. Det giver ikke mening at bekæmpe forliget – kun at forbedre det.

Endelig oldtidskundskab. Det er et politisk krav, at oldtidskundskab fremover arbejder med sådanne problemer, som spiller en rolle i den moderne verden eller i den europæiske kulturs (nyere) historie. Der er basis for fornærmelse her: har vi nogensinde gjort andet? Ja, åbenbart i nogle af vore elevers oplevelse (næsten alle folketingspolitikere har gået i gymnasiet) – og det er allerede galt nok. Også i dette tilfælde er der stadig meget arbejde at gøre – der skal først skrives bekendtgørelse senere – men det er åbenlyst, at vi må forklare vores faglige praksis som det, den er – en opfattelse af, at det, vi har med at gøre her, stadig er en aktiv medspiller i den måde, hvorpå verden opleves, og i det omfang, det ikke er det, at det interessante spørgsmål er, hvordan vi kom dérfra og hertil. Oldtidskundskab er et interessant fag, fordi det lægger et historisk perspektiv på os; i sig selv er antikken ikke mere interessant end alt muligt andet, der ikke er mere. For at tage et eksempel: maya-kulturen er interessant, endda meget, men som *kontrast* til os; den antikke græske kultur er interessant *både* som kontrast *og* som forudsætning. Udover de uimodsigelige litterære kvaliteter i sig selv – men det er jo også dem, der er grunden til, at antikken forbliver en aktiv komponent i den nutidige kultur.

Af grunde, jeg ikke kan gennemskue, er dette ikke blevet klart for politikerne. Måske er det heller ikke altid blevet klart for de andre lærere på skolerne. Måske har vi ikke forklaret os godt nok; måske har vi ikke haft struktur i gymnasiet til at forklare os (det har vi jo da krav på nu); måske har nogle af os været for hovski-snovski, eller for usikre på os selv ---

Men endnu engang rejser det et centralt krav til os selv: vi må blive bedre til at se, hvordan vi passer ind i skolens mangfoldighed, og vi må være aktivt diskuterende, lyttende og udspillende. Vi må uddanne os allerede fra første skridt på universitetet, og vi må erkende, at uddannelsen ikke holder op. Åbenhed er en nødvendighed. Hvis ikke vi har og demonstrerer både de faglige forudsætninger og viljen til at vise, hvor vigtige vi er, overfor de andre fag på skolerne, og naturligvis for eleverne, har vi et problem. Jeg opfatter det politiske krav om 'modernitet' som et gult kort. Vi må lægge spillet om, så vi ikke får et til.

Omvendt er dette politiske gule kort jo også udtryk for en tendens i politikernes tankeverden, som hele humaniora må reagere skarpt imod. Humaniora handler om at se mangfoldigheden og forskelligheden i verden. Humaniora handler om at *forstå* - lytte, forklare og dermed udvikle tolerance overfor andre måder at vende verden på. Vi har ikke selv altid været, som vi er nu.

Humaniora handler om at erkende altings omskiftelighed. Humaniora handler om at være i stand til at opfatte verden ud fra kriterier som skønhed og retfærdighed - et det værd at være os og er det rigtigt, at vi er, som vi er? Disse egenskaber skal de humanistiske fag naturligvis befordre i eleverne i gymnasiet – det er humanioras egentlige funktion dér. Drejede det sig bare om at lære fremmede sprog, var det almene gymnasium aldeles ikke det rigtige sted at gå hen. Humaniora har sin egen måde at gøre folks hoveder store på, og der er al mulig grund til at gøre det politiske establishment opmærksom på, at det har sin pris at reducere den indfaldsvinkel til virkeligheden. Også dette drejer sig om at forbedre forliget – for det er min faste overbevisning, at beslutningstagerne (netop ikke kun politikerne) er gået for vidt i deres forsøg på at scientificere det almene gymnasium, især da hvis ikke der blødes op på de formelle krav vedrørende studieretninger og valgfag, videre, end de i virkeligheden ønsker sig. Det er selve det almene, *sproglige* gymnasium, der er i fare her.

Humaniora handler om, ikke bare *at* vi er, som vi er, men *hvorfor* vi er som vi er, og om det nu er godt. Hvorfor er danskerne europæere? Hvad er Europa? Disse ting har *ikke* politologiske eller naturvidenskabelige svar. Svaret skal søges i en kompleksitet af historiske omstændigheder, som er af sproglig og idehistorisk art, og som kun et dygtigt samspil af humanistiske fag reelt kan afdække. Det er endda væsentligt overhovedet at vise, hvad en historisk kompleksitet *er*. Naturligvis kan ikke alle i en ungdomsårgang få den samme indfaldsvinkel til vores kultur - linjedeling er godt. Men der *skal* - af hensyn til samfundets spændvidde - være nogle i offentligheden, der uden at være egt. fagfolk har en bred og velfunderet orientering i humanistiske problemstillinger. Det er den allervæsentligste opgave fra nu af at vise, at humaniora som åndsform ikke kan reduceres uden konsekvenser, hverken i samfundet eller i samfundets billede, skolen.

Det er humaniora som helhed, der er truet. Vi kan ikke give op, dertil er sagen for vigtig.

Simon Laursen  
Ribe Katedralskole  
simon.laursen@ribekatedralskole.dk

## DE KLASSISKE FAG EFTER 2005

*af Søren Hindsholm*

De elever der begynder i det almene gymnasium til august 2005, skal ikke vælge mellem sproglig og matematisk linje. De skal dog ved ansøgningen tilkendegive hvilken studieretning de forventer at vælge efter det første semester i gymnasiet. Efter jul i 1.g begynder de med studieretningsfagene, som de skal have resten af gymnasietiden, og nogle fag fortsætter for at slutte efter 1.g. Alle skal have fællesfag som dansk, historie, idræt, religion og oldtidskundskab.

Derimod kan ingen have latin mere i 1.g. Men da politikerne indgik forlig, var der bred forståelse for at eleverne i latin havde lært noget der var vigtigt for at lære sprog, og derfor besluttede politikerne at der for fremtiden skal være et forløb i almen sprogkundskab. Det skal formodentlig give eleverne en grundlæggende viden om sprog (ordklasser, kasus, led, helsætningsanalyse), om sproghistorie og om sammenhængen mellem sprog og kultur, og forløbet skal tilrettelægges i samarbejde med sprogfagene så eleverne kan forstå hvad sprog er, på et mere abstrakt niveau end ellers. Det er ikke et latin fag, men det er oplagt at latinlærere vil være velkvalificerede undervisere i faget. Omfanget af almen sprogkundskab bliver måske mindre end det obligatoriske latinforløb i 1.g nu, men til gengæld skal alle gymnasieelever have det – der er jo ikke længere nogen opdeling i sproglige og matematikere.

Oldtidskundskab er fortsat et fællesfag. Fagets omfang er nok uændret, men dets indhold skal ændres noget i retning af det standardforsøg der nu afprøves, med mere vægt på reception og Nachleben.

Efter 1.g skal eleverne som nævnt vælge fagpakker. Der vil her være en fagpakke med græsk og latin, som vil minde om den klassisksproglige fra før den nuværende gymnasieordning. Hvordan latin og græsk er placeret i andre fagpakker, ligger ikke fast nu, og sandsynligvis får skolerne også lov til at tone fagpakker eller ligefrem at kreere deres egne, naturligvis styret af nogle bestemte indholds krav.

Det er ikke muligt nu at sige hvad reformen betyder for antallet af timer i de klassiske fag. Den obligatoriske del, svarende til latin i 1.g nu og oldtidskundskab, vil nok enten være den samme eller lidt større. Men det er umuligt at forudsige hvordan eleverne vil vælge i den nye struktur. Derfor kan man ikke sige noget om hvor meget undervisning der vil blive i latin på højere niveauer og i græsk.

Men selv med det forbehold er beskæftigelsesudsigterne for kandidater med græsk og oldtidskundskab gode, naturligvis afhængigt af det andet fag. Jeg har i år læst ca. 600 ansøgninger igennem, og der var ikke mange med oldtidskundskab. Dette forhold, sammenholdt med at lærere i oldtidskundskab har en høj gennemsnitsalder, gør at der bliver brug for at ansætte en del lærere med dette fag de kommende år, og vi har således ansat en ny kandidat i en uddannelsesstilling

med græsk og historie på vores skole; vi kan nemlig få brug for hendes kompetencer i både græsk, oldtidskundskab og historie.

Det er vanskeligere at vurdere chancerne for kandidater med latin. Her gætter jeg på at det andet fag vil betyde meget. Hvis man har latin eller græsk, og det ikke er så afgørende for en hvilket andet fag man får, bør man se på statistikker over arbejdsløshed i forhold til fag og på forventet kandidatproduktion i fagene inden man vælger sit andet fag. Klassiske filologer vil der være brug for på nogle skoler, men ligesom i dag må flere af dem nok være indstillet på at erhverve sig undervisningskompetence i et ekstra fag. Her råder jeg til mangelfag, fx tysk, matematik, fysik, kemi, idræt, eller store fællesfag som dansk, engelsk og historie.

Det foregående har mest handlet om fag. Det er imidlertid en lidt skæv tilgang til den nye reform. Den lægger op til at mere undervisning sker i samarbejde mellem fagene og lægger vægt på emner der er fælles for flere fag. Dvs. at en lærer med klassisk baggrund godt kunne undervise i fx renæssancen eller et alment emne som det omtalte sprogkundskab eller humanistisk videnskabsteori over for naturvidenskabelig videnskabsteori, hvor lærere med naturvidenskab vil tage sig af sidstnævnte. Gymnasiet efter 2005 vil altså kræve bredere kundskaber og kvalifikationer der lader lærerne indgå i flere faglige sammenhænge end vi plejer at se det nu. Der bliver nu bedre lejlighed til for lærere i de klassiske fag at vise hvor bredt deres fag favner.

Hertil kommer at lærere vil bruge flere og nye arbejdsformer mere end nu, fx vil vejledning til selvstændigt arbejdende elever, virtuel undervisning og tværfaglige projekter formodentlig få et større omfang. Disse former for undervisning vil de nye kandidater lære at bruge i det nye toårige pædagogikumforløb, som er en klar styrkelse af undervisningen til at være gymnasielærer. Nogle har, ofte med påkaldelse af den gamle skoles kvaliteter, allerede nu forudsagt disse andre arbejdsformer vil medføre en faglig deroute. Risikoen foreligger vel som ved enhver større omlægning af en skoleform, men for unge kandidater må udfordringen være at få traditionel faglig styrke til at spille sammen med nye arbejdsformer. Vores skole har erfaring for at det godt kan lade sig gøre. Det er ikke altid nemt, og det kræver altid en faglig og pædagogisk indsats på et højt professionelt niveau. Men jeg tror det er en udfordring som vil friste mange unge der nu læser ved universitetet.

Søren Hindsholm  
Rektor ved Nørresundby Gymnasium og HF-kursus  
hi@nrsbgym.dk

## FRA MYTHOS TIL LOGOS: 3. DEL OM RACEFORDOMME OG BERNALS BLACK ATHENA

af Giuseppe Torresin

### **Stolthed over sin races forhistorie og etnisk identitet!**

Fortæl mig bare, hvad det hjælper eller skader europæerne, som de er og tænker nu, jøderne som de er og tænker nu, andre semitiske mennesker, som de er og tænker nu, ægypterne som de er og tænker nu, etc etc om der var en fönikisk koloni i det græske fastland omkring 1500 f. K.? Jeg taler ikke om de mennesker, der tidligt om morgenen haster til et så hårdt eller kedeligt arbejde, at de ikke har kræfter resten af dagen til at beskæftige sig med disse historiske problemer; jeg taler om de intellektuelle i Europa, Afrika og Asien, der er mere eller mindre professionelt beskæftiget med historiske problemer. Problemet om hvornår en civilisations første protohistoriske tegn på et geografisk område kan beskrives og dateres, vil fagligt beskæftige nogle få af dem. Men det vil ikke kunne ændre disse specialisters og de fleste andre historieinteresserede personers overbevisning om det nuværende idémæssige grundlag for deres egen kultur. Man vil derfor ikke kunne tænke sig at de skulle blive lidenskabeligt engagerede i den slags, og at diskussionen herom ikke kunne udvikles afdæmpet efter gammeldags akademiske regler.

Men virkeligheden er helt anderledes: Den slags historiske rekonstruktioner virker meget selvbekræftende, eller opmuntrende for dem, der betragter sig selv som arvtagere af fönikerne, eller af de nationer som blev negligeret eller glemt af historikerne, eller generelt for alle dem som føler sig »åndeligt« undertrykte. De ønsker at være stolte af deres oprindelige kultur, et ønske som jeg har forsøgt at forklare i 2. del af denne artikel i forrige nummer af Agora, hvor jeg skrev om den mest udbredte form for multikulturalisme. Det er for resten den samme naive følelse der får nutidsgrækere eller syditalienere fra afsides beliggende landsbyer til at fabulere om deres fattige landsbys store betydning i oldtiden og til at være stolte af en fortid, de ikke studerer og kender. Og i amerikanske film, der beskriver gamle venskabelige forhold mellem hvide, negre og indianere i Vestamerika, finder vi den samme historieforfalskning med det samme formål. Det er lettere at projicere sine ønskedrømme tilbage til fortiden end at kæmpe for dem og have en fremtidsvision. Man kan tilføje at en tilsvarende reaktion fra de undertryktes siden fandt sted, da mange feminister for at fremme deres emancipatoriske sag og kæmpe for ligestilling mellem kvinder og mænd troede på at teorien om matriarkatet, d.v.s., kvindernes overlegne status i en fjern tid, kunne give dem kompensation for mange århundreders og samtidens underlegenhed. Mange multikulturalister tager eksplicit netop feministernes anvendelse af matriarkatsteorien som model.

### **Vi europæere**

Vi europæere må faktisk indrømme, at vi også er lidenskabeligt engagerede i disse historiske rekonstruktioner. Vi har ikke brug for at være stolte af vores fortid som australske eller amerikanske etniske minoriteter; vi kunne godt være ligeglade over for den påståede afrikanske oprindelse af en gudinde som Athena, der dog senere blev så græsk som muligt, og være parate til alle slags indrømmelser bare for fredens skyld: »vær så god, det kan godt være at der var fönikiske kolonier på det græske fastland i forhistorien og at de har haft stor betydning i deres tid,

men det er ikke helt betydningsfuldt for de efterfølgende tider; vi kan alligevel ikke på grund af din hypotese om fönikiske kolonier mere end 1000 år før, fortolke Sokrates, Platon, Ptolemaios og alle de andre anderledes end vi har gjort indtil nu, og mene at de er anderledes betydningsfulde for den almindelige civilisation end vi har gjort det indtil nu«. Men det lader sig ikke gøre: blandt europæerne er der ikke så få, der er lidenskabeligt parate til at forsvare europæisk førstefødselsret i alle detaljer, som de naturligvis mener er den objektive historiske sandhed.

Men lige så lidenskabeligt engagerede er også de europæere, der vil vaske enhver plet af eurocentrisme af sig og endog er parate til at se bort fra den historiske sandhed for at vise tilstrækkeligt gode hensigter og sindelag.. Europæerne er altså ideologisk og følelsesmæssigt delte, og i dag kan man godt sige, at der er flere europæiske intellektuelle, der hører til den anden kategori, end der er intellektuelle, der forsvare førstefødselsretten.<sup>1</sup>

Helt modsatte proportioner gælder for det jævne folk i Danmark og måske i de fleste europæiske lande. Den moderne racisme eller halvrasisme i Europa vinder stor fordel af denne undervurdering af sandheden fra de intellektuelles side og af den blanding af sandhed og fordomme, som kendetegner debatten.

### **Den amerikanske debat om »Who killed Homer?« 1998**

En meget skarpere deling<sup>2</sup> af opfattelser hersker i USA, som den brændende og enorme debat viser der fulgte offentliggørelsen i 1998 af Victor Davis Hanson og John Heath's polemiske bog *Who Killed Homer? The Demise of Classical Education and the Recovery of Greek Wisdom*. Efter Hanson og Heath har filologerne selv dræbt Homer og den klassiske dannelse ved at pege alt for meget på negative aspekter af den græske kultur (maschilismen og slaveriet fx) og derved at gøre indrømmelser til feministerne og multikulturalisterne. Ikke mindst kritiseres I. Morris fra Stanford Universitet for at have startet et kursus om »Middelhavsstudier«, der vil studere kontakterne på tværs af Middelhavet. Den græske kultur er en antimiddelhavskultur, hævder de. Men bogen blander mange ting sammen: beklagelse over de klassiske studiers tilbagegang på universiteterne og på kollegierne, polemik mod de såkaldte dekonstruktivistiske curricula<sup>3</sup>, (d.v.s. pensa der erstatter nogle klassikere med moderne bøger), polemik mod de professorer der bruger langt mere tid på konferencer og forskning end på undervisning, polemik mod deres koncentration på publiceringsaktivitet i stedet for erhvervelse af pædagogiske evner, latterliggørelse af mange filologiske forskeres forkærlighed for dunkelt sprog, afvisende kritik af teoretisme, d. v. s. af filologernes kærlighed til »komplerede« teorier (ikke kun amerikanske elever, men selve Derrida og Foucault står især for skud), fordømmelse af moderne tiders konsumisme og kortsynede utilitarisme, modforslag til undervisningsforløb. Konfus bog og derfor konfus debat, der har oversvømmet og endnu oversvømmer Internettet.<sup>4</sup> (NB. De store navne i den amerikanske filologi kommer også frem i debatten, men nærmest distanceret talende oppefra). I modsætning til Europa synes amerikanske ekstremistiske forsvare for det klassiske ikke så meget at pege på førstefødselsretten som på eksklusiviteten, skønt Bernal's teser også spiller en rolle blandt dem, der i debatten angriber de to forfattere. Jeg synes, at hele den slags forsvare er forkert og endog farligt. De to forfattere foreslår en »akademisk populisme«, der skulle hylde »den græske visdom«, en slags læsning af klassiske tekster uden filologisk fortolkning, som de mener ikke er nødvendig, ja i mange tilfælde skulle være skadelig. »Den græske visdom« falder efter deres mening sammen med »de vestlige værdier«: »Fra grækerne har vi hentet vores begreber om konstitutionelt styre, talefrihed, individuelle rettigheder, civil kontrol over militæret, adskillelse mellem religiøs og



politisk myndighed, videnskabelig forskning, privat ejendom og middelklassens egalitarisme. Derfor er de relevante for os«. På denne liste ved jeg ikke om det værste er det falske historiske billede af den græske virkelighed eller opfattelsen af nutiden: læg mærke til at teknikken ikke er nævnt blandt det som vi skylder grækerne, men den er heller ikke med i det der kendetegner det moderne. Og dog er teknikken *problemet* med moderniteten efter alle der mediterer over nutiden fra Leo Strauss til Heidegger, for at citere konservative tænkere,<sup>5</sup> og de der ikke mediterer, hengiver sig blindt til teknikken som løsningen på det aktuelle samfunds problemer. Hvis de klassiske studier kun skal bruges til denne letfærdige lovprisning af nutiden, uden at kunne gennemskue nutiden, bliver de til medskyldige i de negative træk der karakteriserer logos-linjen i dag, i stedet for ud fra den historiske erfaring om oldtiden at bidrage til fornyelse og korrektion. Det er også absurd at trække en direkte linje fra det klassiske Athen til i dag uden at betragte alt det, der fra hellenismen til i dag har korrigeret, beriget, eller ødelagt Athens arv. Endelig skal man også sige at mod multikulturalismen og alle ideologier kan man fremsætte ideologiske forbehold og indvendinger, men mod filologiske undersøgelser af hvilket som helst fagligt niveau må man fremsætte faglige indvendinger. Det synes jeg ikke de to forfattere i deres bog, de forskellige replikker og de debattører som jeg kender, har gjort.

### **Vi klassiske filologer**

Én undskyldning har vi klassiske filologer dog for at engagere os *lidenskabeligt* i debatten: at forsvare den rekonstruktion af det historiske forløb i oldtiden, som vi betragter som gyldig, er efter mange tilhængerne af den modsatte teori det samme som at forsvare en racistisk forfalskning. Vi klassiske filologer er på anklagebænken: det er os der i slutningen af det 18. årh. og i de to efterfølgende århundreder har forfalsket oldtidens historie, påstår de. Mere præcist: det racistiske vesten har i slutningen af det 18. årh. skabt en særlig videnskab: klassisk filologi som det racistiske redskab der skulle bearbejde verdens forfalskede historie og skabe begrebet Vesten modsat begrebet Østen. Vi, klassiske filologer, her i Aarhus og i resten af Danmark og verden ville ikke eksistere, hvis det ikke var for denne mission, som vi fik. Hele universiteter i USA er enige om disse teser. Det mente også en naiv kollega på engelsk institut ved Aarhus Universitet i en stakkels kronik i Information. Og hentydninger dertil findes hist og her i avisernes kronikker.

### **Datiden og konflikterne af i dag**

Debatten om den historiske rekonstruktion og eurocentrismen blandes sammen med fortolkninger af de terrorhandlinger og de krige som føres i dag. Står vi foran en geografisk betinget civilisationskonflikt? En gentagelse af Europa - Asien -konflikten som Herodot talte om, og som så mange andre især under den kolde krig troede var noget næsten evigt i verdenshistorien?<sup>6</sup> Eller står vi foran noget helt nyt, den første af de civilisationskonflikter som politologerne allerede før terroristernes seneste angreb havde forudsagt som typiske for det 21. årh. efter murens fald? Efter Sam Huntington's og andre politologers mening var nemlig det 20. årh. karakteriseret af ideologiernes konflikt i form af kolde og varme krige; det 21. årh. ville kende tilsvarende perioder af kolde og varme krige inden for en grundlæggende civilisationskonflikt. Terroristangrebene i september 2001 og de konsekvenser som amerikanske og islamiske fundamentalister drog ud fra disse begivenheder, syntes at bekræfte disse forudsigelser og afkræfte de modsatte teorier der påstod (Francis Fukuyama fx) at efter murens fald var historien færdig og den unikke tankes evige og kedelige tid var begyndt. Er denne tanke uden modsigelser den logos, som vi påstår startede sin

historiske gang i Grækenland? Eller er logos netop det modsatte af denne tanke uden modsigelser? Er ikke logos en evig kritik af det bestående og af de bestående ideologier, en kritik for at ændre verden? I de to forrige dele af denne artikel mente jeg, at selvkritikken var det væsentlige i den græske begyndelse og i logos-linjens videre historie. Jeg tror at man må holde fast i denne karakteristik af logos. Men vi må også være klar over, at der er nogle (mange?) der identificerer logos-linjen med den unikke tanke.

### **Skal Vesten genvinde en religiøs identitet?**

Andre mennesker, bl.a. Paven og næsten hele den katolske kirke arbejder ihærdigt for at civilisationskonflikter ikke skal finde sted. Som et argument i deres kamp erklærer de ofte, at virkelige årsager til disse konflikter ikke eksisterer. Forveksler de deres generøse ønske med den bitre virkelighed? Påstår de og nogle ligetænkende protestanter det, fordi de med Islams indirekte hjælp vil give den stærkeste mulige religiøse farve tilbage til vores sekulariserede samfund? Skal vi for at forsvare os og være i dialog med Islam genfinde vores identitet i en ikke helt sekulariseret kristendom? Der er i alle tilfælde institutioner, der ikke ønsker at en civilisationskonflikt skal ske<sup>7</sup>, men der er også personer og partier, som arbejder på at skabe forudsætninger for en langvarig religionskonflikt i Europa og i orienten. I debatten om flygtningenes vilkår i Danmark, om assimilation, om ret til at oprette islamiske kirkegårde og folkeregistre og om tusind andre ting kommer en militant kristen holdning, en korstogtsmentalitet, frem som vi kunne kalde for en mildere form for ideologisk religionskrig. Begge parter, pudsigt nok, rejser tunge indvendinger mod den logos-agtige karakter af den nuværende europæiske kultur, og de priser de anti-logos aspekter af den europæiske kultur fra ældre tider. På nogle punkter kan de se ud som vores allierede, men på andre er de fjender af det, som er væsentligt for os.

Vores faglige diskussion om Grækenland og Orienten blandes med disse debatter i de danske aviser og utallige samtaler. For offentligheden kender nu kun disse ekstremer: de flestes ligegyldighed eller ukritiske accept af moden og de fås heftige debat pro et contra.

### **Vores fags funktion i de danske gymnasier**

De almægtige amerikanere, der stadig udtænker nye våben der er teknikkens højeste stadium for at sejre mod hære der kun kan lave parader, påstår at de ikke fører en civilisationskrig. Men når de siger at de med krigsmidler forsvare friheden og rationaliteten mod terrorismen, så definerer de vores og de andre civilisationer og erklærer med fakta den civilisationskrig som de nægter med ord. De besejrede, de ydmygede, de fattige verden over nærer et had i deres hjerter som skal finde udbrud. En form for udbrud er tilflugten til religionen. fx til Islam i dens mest fundamentalistiske udgave. I de fleste tilfælde drejer det sig ikke så meget om en tilslutning til noget som om en politisk afstandtagen fra vesten, men der er også nogle der giver denne afstandtagen fra vesten en farve af totalitær paradoksal tilslutning til fundamentalistiske arkaiske former for religiøs livsførelse. Vi ser det hos de flygtninge der er kommet til Europa, fordi de flygtede fra det islamiskprægede samfund. De flygtede, og alligevel efter i Europa at være blevet udsat for europæernes implicite arrogance og ligegyldighed over for Mellemøstens problemer kommer de tilbage til en ortodoksi, der ikke mere eksisterer i hjemlandene. Terrorismen er ikke mere en sag for fattige, uannede mennesker, men for intellektuelle minoriteter uden fattigdomsproblemer. Kun argumenter kan hjælpe til at marginalisere den.

Alt det er ikke noget som filologerne kan affærdige med få ligegyldige ord. Det er også et problem for skolen, hvor indvandrenes børn skal uddannes. Oldtidskundskab står her i første linje. I hvert fald skal vores fags funktion og vores opfattelse af oldtidens stilling i civilisationens udvikling og af forholdet mellem Orienten og Grækenland være klart defineret for ikke at blive inddraget af andre i debatten i en forfalsket eller misforstået form. Vores selvfølgelig afstandtagen fra den form for multikulturalisme der naivt forfalsker historien, skal klart vise sig væsentligt forskellig fra de xenofobe forsvarere af den »danske identitet« og også af de dogmatiske forsvarere for logos-linjen, der ikke vil underkaste den en konstant diskussion. Dette er selvfølgelig kun min mening, og det ville være godt hvis den blev debatteret, rettet og imødegået.

### **Racismen**

Vi klassiske filologer vil udrense vores hus for alle racistiske urenheder og, eurocentriske fordomme<sup>8</sup>, ikke fordi vi nu er under anklage. Vi har gjort det før, som en del af vores faglige konstruktive udvikling, og naturligvis også belært som alle andre videnskabsgrene af de enorme begivenheder i midten af det 20. årh. Jeg ville gerne her tage fat på denne rengøring sammen med Bernal, med eurofjendtlige multikulturalister og andre nyeste bidragsydere. De kunne pege på aspekter af racismen som er skjult for mig og de andre som har behandlet dette emne. Desværre lader det sig ikke gøre. De peger ikke på noget, som ikke har været bemærket og endog gendrevet for længe siden, og de forfalder selv til visse racistiske holdninger med omvendt kendetegn. De skelner ikke, men slår ned i blinde.

Derfor må jeg her tale om racismen og andre fordomme i de klassiske studiers historie uden at tage hensyn til Bernals argumenter og først senere analysere hans påstande, især for at vise hvor falske de alt i alt er. Det er meget kedeligt. Det ser ud som om jeg og de klassiske filologer som jeg citerer, er ude først og fremmest på et aprioristisk forsvar for de klassiske studier og en letsindig nedvurdering af de racistiske træk som faktisk findes i klassisk filologis historie. Jeg mener derimod at rensningen af de klassiske studier for de racistiske træk der spores i klassisk filologis historie, er en meget alvorlig sag som vi alle må opfatte som en klassisk filologisk opgave. Vi skal have skarpe øjne for også i de små kroge af vores fag at opdage hidtil upåagtede rester eller endnu cirkulerende former for fordomme af enhver art. Rengøringen bliver aldrig færdig, men kræver at man studerer den klassiske filologis historie og de enkelte problemers forskningshistorie inden for rammen af den europæiske kultur i det 19. og 20. årh.

### **Vestens to historiske versioner af racisme: den medlidende og den foragtende**

Nogle af de påstande som blev citeret i de to forrige artikler som typiske for debatten af i dag om de sidste konsekvenser for en udvikling der er startet i Grækenland (fx Dahrendorf eller Magris), er kun eksempler på karakteren af debatten af i dag, hvor »Vesten« føler sig truet og er bange for en verden uden for »Vesten«, som man føler er stærk og farlig, netop fordi den ikke taler med logos-sproget og ikke hører, ikke lader sig overbevise af vores logos-argumenter. Hvilken dialog kan man have med en selvmordsbomber? med folk der er parate til at være religiøse martyrer som de første kristne og foragter den nutidige verdens argumenter som de første kristne gjorde? Eller med mere eller mindre voldelige massedemonstrationer? De der kun håber på teknisk ubegrænsede perfektioneringsmuligheder for våben (det er deres opfattelse af logos-triumf), kan godt se bort fra dialog og kun tænke på beherskelse, men også de europæere der mener at fx araberne i mellemøsten i det væsentlige har ret, kan ikke føre en dialog med skrigende masser, og enkelte repræsentanter

for disse masser taber ved samtalen med europæerne muligheden for at tale med masserne med troværdigheden i behold. Jeg tror, at en dialog trods alt er mulig, men netop ikke ved hjælp af »logikken« og ved reduktionen af logos til moderation ved udelukkelsen af det oprørselement som har været det væsentlige i logos-revolutionen i Grækenland og senere, hver gang logos-linjen er blevet genskabt og fornyet.

Men ikke altid har der i vesten været den nuværende følelse af afmagt: der har været tider, fx i det 19. årh., da »Vesten« ikke følte sig truet fra den side og følte sig kaldet til »missionen« for at føre folkene i Asien og i Afrika frem til Civilisationen. med stort C. Kolonierne<sup>9</sup> blev opfattet som velgørenhedsinstitutioner. De europæiske stater der var stolte af deres frihed (en meget begrænset frihed set med vore øjne af i dag), nægtede dog afrikanere og asiaterne den mest elementære form for frihed, den nationale eller tribale selvstændighed, men lovede at indføre den tekniske civilisation i kolonierne. Til denne koloniale mission følte europæerne sig kaldet af Historien: det var den hvide races tunge pligt. Den bedste følelse man i »Vesten« kunne føle for afrikanerne og asiaterne, var medlidenhed, og den slags smilende sympati som man føler over for børn. Hvor der trods alt var en vis beundring for et folks ældste kultur som fx for Indien, var den elendighed der herskede i samtiden, en god undskyldning for at fortsætte ved at styre og at ydmyge folket mens man stimulerede oprettelsen af jernbaner. Den racisme som gjaldt disse »primitive« folk, var forskellig fra den ondsksfulde racisme som gjaldt andre europæiske befolkningsgrupper, især europæiske jøder og slaver. De sidste var truende konkurrenter, de andre var stakkels halvmennesker der manglede logiske evner, de havde en prælogisk mentalitet, ja Lévy-Bruhl mente et prælogisk formet intellekt<sup>10</sup>. Egentlig tilskrev man kun de befolkninger der befandt sig på de mest primitive stadier af den menneskelig udvikling, et prælogisk intellekt, men europæerne og amerikanerne var tilbøjelige til at mene, at enhver befolknings, enhver races intelligensgrad var det element der var skyld i om et folk havde eller ikke havde det samme tekniske niveau som de selv. Og teknikens niveau, det var civilisationen. Man udstedte derfor en karakterbog, hvor alle befolkninger var placeret efter intelligensgraden. Testsystemerne skulle give karakterbogen et videnskabeligt præg.

## **En eksplosion af fordomme**

### **Bekæmpelsen af Winckelmanns idealisering**

Den racistiske fordom er kun en af de mange fordomme som alle videnskabsmænd (eller næsten alle) i dag tager afstand fra, hver gang de støder på dem i den videnskabelige produktion fra den anden del af det 19. årh.: fordomme om kvinden, om de syge, om arvesygdommene, om seksualiteten, om de fattige, om de kriminelle, om de anderledes, om de andre nationer, om intelligensen, om matematikkens og latinens evner til at skille de kloge drenge fra de tunge, og om tusind andre vigtige og banale ting. Det ser næsten ud som om fordommene i en tid hvor universiteterne professionaliserer og hierarkiserer videnskabsmandens sociale stilling, eksploderer i denne voksende borgerlige klasse. Måske er vi mere opmærksomme på den kedelige tilstedeværelse af så mange fordomme i forhold til dem som vi finder hos de intellektuelle fra århundredets første del og fra d.18. årh., kun fordi vi til trods for så megen positivismekritik føler disse positivistiske forskere meget nærmere på os end romantikerne og oplysningsmændene, men det er selve karakteren af deres oplysning der måske bærer den tungeste skyld i fordommenes eksplosion. Også deres oplysning er afsløring, som enhver oplysning. Afsløring af imposturer og interesserede løgne og ikke mindst af de beroligende indgroede ideer, der forhindrer mennesker i

at se verdens barske ubehagelige sandhed i øjnene. Men for disse intellektuelle drejer det sig om en selvtilfreds afsløring, en kritik af det foregående (det middelalderagtige, siger de) men ikke en kritik af det nutidige. Ja, deres afvisning af at indføre værdivurderinger i videnskaben kan føre til en implicit bekræftelse af det samtidige samfund. Forskningen ønskede at være neutral, det vil sige at adskille de personlige overbevisninger fra de nøgterne forskningsresultater. Men de anså deres egne fordomme for at høre *ikke* til deres personlige overbevisninger, men til naturen!

Jeg vil belyse dette aspekt ved fra de tusind eksempler som kunne citeres, at udvælge en episode fra klassisk filologis historie. En meget spredt påstand i anden del af det 19. årh., desværre gentaget mekanisk også i det 20., er at Winckelmann idealiserede Grækenland og at den efterfølgende filologiske forsknings merit består i at have indført de realistiske dimensioner i billedet af den græske verden: økonomien og dagliglivet. Og det er sandt: Winckelmanns frihed var et generelt begreb, friheden var endnu ikke demokratiet med dets institutioner og sociale liv som blev studeret og belyst efter ham. Men hvad blev det endelige resultat af denne af-idealisering i de sidste årtier af det 19. årh.? Jeg ville sige: en banalisering af oldtiden. Man var *glad* for at bevise at oldtiden *naturaligvis* ikke var anderledes med hensyn til de laster som vi kender i nutiden: et demokrati mere af facade end af substans, en splittet befolkning hvad religion, kulturniveau, smag og interesser angår, genialitetens ensomme liv og tusind andre beskrivelser der gerne ville være realistiske men bare viste deres smålige opfattelse af den menneskelige natur. Virkelig realist er Machiavelli der af-idealiserer Livius's republikanske historie, men samtidig viser hvilke bedrifter menneskets kentauroagtige natur har været i stand til at udføre i historien. Machiavelli og Winckelmann pegede som ideal på noget som ikke eksisterede i deres tid, de falske realister i det 19. årh. nægtede oldtidens anderledeshed for at reducere det hele til deres smålig verden som de kaldte natur. For dem havde nutiden dog en fordel: Teknikken som manglede i oldtiden. Det 20. årh. har rettet meget på dette billede og på tilgangen til oldtiden, skønt meget endnu cirkulerer af den gamle »naturaligvis-opfattelse« og mange af den grund fortsætter med at misforstå Winckelmanns idealisering <sup>11</sup>. I dag er alternativet til den falske realisme i vores studier selvfølgelig ikke idealiseringen, men et kritisk øje der rammer nuancer og problemer i den anderledeshed som giver nutidens mennesker stof til refleksion.<sup>12</sup>

### **Det er dog forkert at generalisere**

Ingen kan forvente at klassisk filologi i det 19. årh. skulle være uberørt af denne eksplosion af fordomme og af begge de herskende former for racistiske fordomme, som jeg har beskrevet ovenfor, især af den medlidende form. Ja, fordi klassisk filologi spillede en stor rolle i den tid og var garant for den moderne oplyste og videnskabeligt sindede verdens slægtskab med og afhængighed af grækerne, engagerede den sig i særligt vægtige ideologiske kampagner ud over at den videregav generelle udiskuterede fordomme.

Og dog er det forkert at generalisere og ikke at være opmærksom på, at der også var nogle forhold der virkede i modsat retning. Disse positivistiske forskeres skarpe afgrænsning af forskningsobjektet, de kontant formulerede forskningsspørgsmål og resultater, den høje vurdering af kvantitative kriterier og den understregede objektive karakter af resultaterne kunne ofte munde ud i en eksplicit nægtelse af nogle fordommes gyldighed. En nægtelse som var begrænset til det enkelte tilfælde, ikke en bevidstgørelse af de almindelige træk i hele problematikken. Den kolonialistiske mentalitet fortsætter således med at fejre triumfer indtil Franz Boas; antisemitismens historie er mere varieret. Først i slutningen af det 19. årh. finder vi bøger, der eksplicit enten vil

bekræfte eller afkræfte racistiske teorier og er opmærksomme på problemets omfang - også hvad angår videnskaberne. Fx forsvarer Theodor Mommsen endnu i 1880 jøderne, der i disse år strømmer til Tyskland fra Østeuropa, mod den hetz og de forbehold som de møder i mange lag i samfundet og især blandt intellektuelle. («Auch ein Wort über unser Judenthum»)<sup>13</sup> Han mener, at den trods alt lille procent semitter der er indvandret, vil forære den germanske nation et positivt kosmopolitisk præg. Et modigt forsvar for jøderne som personer og for integrationen. Vi forbavses dog over, at han ikke udvider emnet og i almindelighed angriber de racefordomme der gør sig gældende i videnskaberne. Først i den polemik der fulgte umiddelbart efter, inddrog Treitschke og andre modstandere det Mommsen havde skrevet i *Römische Geschichte* (III,549 ff.) om Caesars politik til fordel for jøderne, og fandt modsigelse eller kontinuitet mellem Mommsens historiske og aktuelle opfattelse, samtidigt med at andre forskere kritiserede hans opfattelse af Cæsar og imperiet. I disse pro et contra stillinger efter Mommsens skrift har vi altså en begyndelse til bevidstgørelsen om racefordommenes ideologiske omfang i Tyskland. Ikke kun en politisk, men en generel ideologisk diskussion om begreberne nation, folk og afstamning.

Bernard Lazares bog »L'Antisemitisme, son histoire et ses causes« fra 1894, som jeg forstår skulle være en af de første mere omfattende bøger mod antisemitisme, bliver ofte citeret i denne sammenhæng. I disse år blomstrer den litteratur, der tilskriver racer og folk bestemte evige egenskaber, som af den grund karakteriserer disse racers rolle i historien. Hvis nogle individer og begivenheder ikke passer til karakteristikken, drejer det sig kun om facaden, substansen er givet af karakteristikken. Det er den slags fordomme, der har større effekt på et historisk fag som vores. Gamle bøger om jødedom og Talmud, der tidligere ikke havde haft stor udbredelse, bliver genoptrykt. Kolonialistiske og antisemitiske fordomme kører nu parallelt. Jeg kender ikke en bog fra den tid som inddrager hele det klassisk filologiske felt for enten at forsvare eller angribe de mest udbredte fordomme. Det ser ud til, at først den nazistiske fare fik europæiske intellektuelle til systematisk at angribe hele den pseudo-videnskabelige bygning om racer, især forfalskningen af Darwin (J.S.Huxlery-A.C. Haddon, *We Europeans: A Survey of Racial Problems* 1935). Franz Boas, *The Mind of Primitive Man* var fra 1911 (tysk oversættelse Kultur und Rasse 1914, en af de første bøger som nazisterne brændte.) Blandt de første antiracistiske og anti-irrationalistiske indlæg fra den tid kan vi nævne Aarhus Universitets og vores prof. Blatts indsats.<sup>14</sup>

Vi skulle altså være M. Bernal taknemmelige, når han nu forsyner os med en bog der systematisk ser på racefordomme i de klassiske studier og i receptionen af oldtiden. Men jeg har allerede peget på nogle grundlæggende metodiske fejl, hovedsagelig på en unuanceret generalisering; nu vil jeg vise det som efter min mening er hans største grundfejl, undladelsen af at undersøge selve problemet på hver enkelt område. For at belyse det vil jeg som eksempel bruge en historisk periode, som han selv ikke behandler: oldtidens slutning: en historisk begivenhed der har kendt en akkumulation af fordomme af enhver art og derfor har krævet og endnu kræver den rengøringsproces som blev omtalt ovenfor. Men også et problem som eksisterer uanset alle fordomme. Dette eksempel må altså tjene os både som en gendrivelse af en forkert adgang til den nødvendige rengøringsopgave og som et forsøg på at vise den rigtige metode.

### **Den antikke verdens slutning**

Hvornår sluttede den antikke verden? Og hvordan og hvorfor? Eller endnu mere principielt: hvad vil det sige at den antikke verden slutter og en ny begynder? Er kristendommen, ikke kun som religion, men som en hel kulturverden det, som efterfølger den antikke kulturverden? Er kristendommen

så den antikke verdens konklusion og fuldførelse eller dens dræber og modsigelse? Og hvad er forholdet mellem kristendommen og det fald i kulturens niveau som kendetegner den periode der ligger mellem os og antikken? Hvordan skal vi forklare, at kulturundergangen er mere følbare netop i det 6.-7. årh.? Disse er de spørgsmål som humanisterne stillede sig, endnu i groft formuleret form. Senere blev de langt mere forfinede, men de forbliver dog endnu i dag *problemet*, når vi studerer denne periodes historie. For de første humanister var disse spørgsmål konstituerende for deres nye bevidsthed og for at føle sig selv forskellige fra den verden som var omkring dem. Denne verden anså sig selv i kontinuitet med alt det som var sket før, middelalder og oldtiden uden forskel. Ideologier og det konkrete historiske syn på århundrederne fra det 1. til d. 6. årh. efter Kr., dvs. på forfatterne fra denne lange periode, var flettet ind i hinanden lige fra begyndelsen af den humanistiske bevægelse i det 15. årh. Det fortsætter de med at være også i dag. Ved især at se på romerrigets vestlige del mente de fleste humanister, at kristendommen ikke i sig selv var skyldig i det fald i kultureniveauet som de konstaterede i den periode som de kaldte middelalder. Ikke kristendommen, men den formørkende form for kristendom der blev praktiseret i middelalderen, var skyldig: og med denne historiske distinktion frembragte og propagandere de for en friere opfattelse af kristendommen i nutiden. Derfor faldt grænsen mellem oldtiden og middelalderen efter deres mening først i det 5. årh., altså efter kirkefædrene der endnu havde skrevet på et ikke helt korrupt latin. Grænsen som retorik og sprog indicerede, faldt altså sammen med den juridiske nedlæggelse af det vestlige imperium i 476. De barbariske indvandring fik skylden for at have ødelagt staten og kulturen. De gotiske krige forsynede humanisterne med begrebet »gotisk«, indbegrebet af alt det negative, af middelalderens tilbagefald til barbariet.

Men ved at se på romerrigets østlige del var billedet mere kompliceret. For det første ville humanisterne absolut ikke forære det endnu eksisterende Byzanz titlen af kontinuitet med oldtiden. Byzanz skulle også betragtes som middelalder, skønt kulturen undergangen ikke var sket så pludseligt og iøjnefaldende som i vesten. De byzantinske lærde der var flygtet til Europa, blev anset for en del af den renaissance af oldtiden som man tilstræbte, men nogle af dem dog for beviset på en tilbagestående mentalitet. Så indfører humanisterne begrebet dekadence, en dekadence som man kan mærke i latinsk og græsk litteratur accelererende efter deres guldalder. Dekadence enten som en uundgåelig ældningsproces sådan som allerede oldtidens forfattere havde talt om, eller som en skadelig blanding af racer og af forskellige folks mentaliteter. Der manglede regler i slutningen af oldtidens kultur, mente de sidstnævnte, på samme måde som reglerne manglede i det politiske, sociale og militære liv.

Sproget var deres foretrukne undersøgelsesemne. Enten måtte man forklare latinens korrupsion (om udvikling talte og tænkte ingen på den tid) som resultatet af uvidenhed fra de barbarers side, der var trængt ind i romerriget og forsøgte at tale latin, eller også havde »vulgærlatinen«, dvs. folkets sprog uden regler, oversvømmet og væltet det kultiverede regelmæssige latin. Begge forklaringer så altså blanding som noget negativt.

Men der var også mange som anså denne kulturblanding for yderst positiv og tilstræbte en berigelse af den kristne teologi med orientalske bidrag. De mente at antikken lige fra begyndelsen havde været rig på skrifter af synkretistisk art, de accepterede af den grund den overleverede placering af Corpus hermeticum i begyndelsen af den græske litteratur. Hermetismen var en måde at læse og kommentere antikke tekster på, en måde at filosofere og have religiøs inspiration på. De humanister der mere var interesserede i antikkens videnskabelige arv, og de entusiastiske tilhængere af de nye naturvidenskabelige metoder senere i det 16.-17. årh. var derimod overbeviste om, at de overtroiske orientalerne, især ægypterne, havde korrumpet den græske rationalitet.

Det er let, håber jeg, at se i denne alt for utilstrækkelige og alt for skematiske beskrivelse den sammenfletning af religiøst ideologiske forbehold eller ønsker, af selvcensur (ud over den faktisk virkende censur), af nationale stoltheder og fjendskaber og racefordomme der behersker disse opfattelser af oldtidens slutning. Vores opgave består i at skelne og karakterisere, men ikke på grund af disse fordømmes tilstedeværelse at påstå at problemet ikke eksisterer. Svarene blev afsporet af disse fordomme og ideologiske hensyn, men spørgsmålene bevarede deres gyldighed, som den efterfølgende filologiske historie netop viser. I dag kan vi fx ikke acceptere de første humanisters opfattelse af germanerne eller araberne som dem der har brændt bibliotekerne, (det var en racistisk fordom på den tid i Italien<sup>15</sup>), men man kan ikke nægte det fald i kulturniveau der kendetegner begyndelsen af middelalderen. Problemet og vores pligt til at forsøge et svar eksisterer endnu. De skrifter der efterhånden blev inddraget i diskussionen, fx Corpus hermeticum, som filologien kunne bevise hørte til oldtidens ende og ikke til begyndelsen, er fra bevisførelsens tid med i dette problem og skal være med. De var betragtet som hørende til oldtidens begyndelsen ud fra et ønske om en vis form for kristendom, de blev også henvist til tiden efter Platon ud fra en bestemt opfattelse af kristendommens tilpasning til den græske filosofiske tradition. Forskellen er dog, at de filologiske beviser i denne anden ideologisk prægede lave datering er i orden, traditionen om deres datering til arkaiske tider er gendrevet. Den filologiske løsning kan blive uddybet og videre behandlet, ikke væltet.

Nedenfor (se afsnittet om »Et problems historie og forholdet mellem ideologier og videnskab«) vil jeg pege på de helt faglige aspekter af denne problematik og bruge forskningen om Corpus hermeticum som et eksempel på filologisk afideologisering, her vil jeg gerne understrege at ikke bare disse helt konkrete filologiske erobringer (fx beviser for skrifers ægthed eller uægthed) skal studeres som sådanne og vurderes som sådanne, men også de mere generelle aspekter i ethvert problem skal altid tages i betragtning som problemer eller forsøg på et svar, uanset de ideologiske motivationer som har stimuleret dem. Resultatet af vores undersøgelse må netop være en adskillelse af fordømmene og ideologierne fra problemets kerne.

Det er umuligt at forestille sig det komplekse problem med oldtidens slutning immunt for en ideologisk kraftig indblanding. Forskellige opfattelser af hvad den sande kristendom skulle være har altid spillet en stor rolle i diskussionen, fra det 17. årh. også libertinernes tvetydig a-religiøse holdning, senere en reduktion af kristendommen til deismen, senere endnu en opfattelse som betragtede kristendommen kun som en historisk arv, og mange andre. For ikke at tale om nogle oplysningsmænds kamp mod kristendommen, om forskellige opfattelser af det religiøse overhovedet og af andre religioner end kristendommen etc.etc. Fra slutningen af det 18. årh. har klassisk filologi i de germanske lande være meget engageret i teologiske problemer og bibelkritik. Men i hele Europa bliver opfattelserne af religion og det komparative studium af religionerne et brandpunkt fra dette tidspunktet. På samme måde varierer opfattelserne, dvs. positive eller negative fordomme om orientalernes rolle i den påståede dekadence. Og nogle tværgående begreber som dekadence, social ændring, revolution, fremskridt, race etc. i meget varierende versioner vandrer ind og ud af problemet i forskellige tider. Og dog også i et problem af denne art, hvor ideologier og fordomme altid er kraftigt til stede i diskussionen, vil jeg påstå at *problemet* har sin egen historie som ikke udelukkende kan forklares med ideologier og fordomme. Disse kan formørke og afspore problemet, men problemet kræver svar og ikke så meget den positive konsensus som det negative arbejde - alt det nemlig som diskussionen har elimineret som utilstrækkeligt - forfiner problematikken og skaber en række af kohærente begreber og referencer som er obligatorisk ledetråd i den videre forskning. Allerede fra oldtiden er ethvert nyt historieværk en fortsættelse eller



en elimination af et tidligere historieværk. Den historiske sandhed er kriteriet for eliminationen. Historie er ikke en roman. Spørgsmålet om den historiske sandhed bag en roman er fakultativt, men obligatorisk i tilfælde af et historisk værk.<sup>16</sup> Med andre ord: Hvis racefordomme i dag er smidt ud af undersøgelserne om fx den antikke verdens slutning, er det ikke bare fordi vi har udelukket dem en blok nu efter de frygtelige begivenheder i 2. verdenskrig, men fordi vi historikere og filologer konkret har bevist racekriteriets utilstrækkelighed til at forklare bestemte undersøgte fænomener. Omvendt: hvis et fænomen omtalt i vores kilder eller en generalisation draget ud fra et fænomen er blevet udnyttet af mange og længe i racistisk sammenhæng, og vi nu fjerner den fordomsfulde udvækst, forbliver fænomenet og generalisationen dog uantastet i problemet uden at man kan udsætte dem for et ubegrundet mistanke på grund af den tidligere racistiske anvendelse.

Problemets kerne og problemets historie er det som Bernal der reducerer det hele til påpegning af fordomme, ikke undersøger, ikke tager i betragtning. Jeg har behandlet dette punkt udførligt fordi det både er en hovedkritik af Bernals bog og, som skrevet ovenfor, også viser min opfattelse af den rigtige metode i filologiens rengøringsopgave.

### **En anmeldelse af Bernal fra 1988 i AGORA**

Jeg anmeldte Bernals *Black Athena* i *Agora* 1988, et år efter at den var udkommet. Jeg kendte dengang endnu ikke andre anmeldelser, men forestillede mig en blandet modtagelse: positiv fra de europæere som var i samvittighedskrise, og negativ fra dem der kendte filologiens historie. Mine forudsigelser er til dels blevet bekræftet: den politisk korrekte modtagelse er blevet endnu større end jeg forudsagde. Men jeg måtte også konstatere, at mange filologer ikke kender tilstrækkeligt til den klassiske filologis historie. De negative faglige reaktioner koncentrerede sig om Bernals teser, dateringer, fortolkninger, men meget mindre til hovedtesen i 1. bind, der tegner en falsk historie af den klassiske filologi. Efterhånden er der dog en mængde vurderinger, protester og indvendinger på alle områder som jeg gerne vil inddrage, og samtidig er det sket at multikulturalisterne i Amerika har taget Bernals teser til sig med begejstring og betragter enhver form for verificering for eurocentrisk arrogance. Og der er ikke tvivl om, at der blandt dem der angriber Bernal og ligesindede, er blinde reaktionære eller folk der a priori afviser en faglig diskussion af hans teser. Jeg nævnte nogle af dem i begyndelsen af denne artikel. I 1991 udkom så *Black Athena's* andet bind der ud over den lovede arkæologisk-historisk og lingvistisk mere detaljerede behandling indeholder mange rettelser fra Bernals side. Andre bøger fra hans hånd er udkommet senere.<sup>17</sup> Sidste år udkom *Black Athena revised*. Jeg foretrækker derfor i det følgende at genoptrykke de dele af min anmeldelse fra 1988, der giver et rids af Bernals teser, og af mine indvendinger og bearbejde de aspekter som offentliggørelsen af de andre bind kræver. Denne sidste del følger så i det næste nummer af *Agora*.

### **Fra AGORA -1988- 1. maj 1988**

#### **Om forholdet mellem Grækenland og Orienten og om racistiske fordomme i klassisk filologi**

Jeg vil tale i de efterfølgende sider om en bog, hvis virkning jeg tror vil kunne spores flere steder i fremtiden, og om nogle problemer som denne bog tvinger os til at tage stilling til. Det drejer sig om Martin Bernal, *Black Athena - The Afroasiatic Roots of Classical Civilization - vol. I. The Fabrication of Ancient Greece 1785-1985* - London 1987. Bogens tese er at "den ariske model", som forklaring på den græske civilisations og det græske sprogs oprindelse, har udspillet sin rolle som

videnskabeligt paradigme; nu er tiden inde til at komme tilbage til den antikke model, enten i dens rene eller i en modificeret form. "Den antikke mode" er den forestilling som Herodot, Aischylos og andre græske forfattere havde om deres ældste historie: i Bernal's modificerede form lyder "den antikke model" således: Grækenland var i bronzealderen (ca. 1720 f.Kr.) udsat for en Ægyptisk erobring og senere for en fönikisk kolonisation. Heri består den historiske kerne bag myterne om Danaos og Kadmos. Fra dette tidspunkt i bronzealderen er den græske kulturhistorie (religion, naturvidenskab, filosofi og politisk teori) under indflydelse af den ægyptiske og semitiske arv. Det drejer sig altså om en uortodoks bog, men jeg kan godt tænke mig at den vil vinde gehør i brede kredse på grund af dens forførende karakter. For den imødekommer den naturlige trang til i Europa at overvinde eurocentrismen i historien. Vi europæere skal befri os fra mange racistiske og kolonialistiske fordomme, der faktisk fylder mange historiebøger, også klassiske filologiske bøger. Det første indtryk, man får fra Bernal's bog, er at den bevæger sig i den rigtige retning. Først efter en kontrol af det fremlagte materiale opdager læseren, at mange af Bernal's påstande er forkerte og at forfatteren risikerer at falde til en form for racisme med modsat fortegn. Endvidere jonglerer bogen med videnskabsteoretiske begreber og vil gerne spille med i det nu så larmende antividenskabelige kor, der hævder at ville bekæmpe positivismens snævre videnskabelighed, men faktisk bekæmper enhver form for videnskab. Bøger af den slags har succes i disse år. Det er ikke kun i Danmark at tilbøjeligheden til irrationalismen gør sig gældende inden for nyreligiøse bevægelser, terapeutiske og astrologiske sekter, kvindebevægelsen og postmodernismen. Bogen appellerer til denne tendens. For det tredje vil bogen vinde gehør, tror jeg, fordi den er charmerende i sin begejstring, men også fræk skal man tilføje, når den med selvsikkerhed citerer navne og fakta som om de var ukontroversielle kendsgerninger, mens de ofte ikke er det.

### **Problemets historie efter Bernal's mening**

Jeg vil tage dette sidste aspekt som det første og se, hvordan Bernal behandler filologiens historie og antikkens reception. Bernal giver nemlig kun hovedlinierne af sine positive teser og henviser for beviser og detaljer til de to bind af *Black Athena*, der skal efterfølge det her af mig behandlede første. Det første bind beskæftiger sig hovedsageligt med problemets historie. Mens man i oldtiden, i renæssancen og indtil ca. 1785 havde tillid til de antikke kilders troværdighed (bl.a. Herodot), der taler om fönikisk kolonisation i Grækenland og om ægyptisk indflydelse på den græske religion og filosofi ("den antikke model" i Bernal's terminologi), bekæmpes denne model hårdt i slutningen af d. 18. årh. og erstattes af en ny model ("den ariske model"), der sætter det græske sprog i relation til den indoeuropæiske sprogfamilie (som blev kaldt "arisk" af nogle forskere i begyndelsen af det 19. årh.) og nægter den orientalske indflydelse på den græske kultur, hvis originalitet nu understreges stærkt. Denne radikale ændring skyldes, ifølge Bernal, eurocentrismen, kolonialistiske og racistiske fordomme og fremskridtsideen. Racismen og de andre fordomme er ikke marginale aspekter af de klassiske studier, mener Bernal, men det konstituerende element i klassisk filologi. "The Fabrication of Ancient Greece 1785-1985" er netop undertitlen af det 1. bind. Derfor falder problemets historie sammen med gendrivning af "den ariske model". Vi bliver her præsenteret for påstande, der er fremført uden nuancer. Det drejer sig ikke om småting, men om anklager for en antisemitisme, som skulle have deformeret de fleste historikeres og filologers meninger og i de allerfleste tilfælde endog ført dem til mere eller mindre bevidst at overtræde den videnskabelige ærlighed. Men en utallig mængde af Bernal's påstande er simpelthen forkerte og uden grundlag, som man kan konstatere, hvis man kontrollerer den litteratur, han citerer; andre påstande er

generalisationer, som det er utilladeligt at drage fra de rigtige fakta, han fremfører. Nogle gange bruger Bernal en hentydende fremstillingsform, altså netop den form som han med rette anklager antisemitterne for at bruge. Hvordan vil den almindelige læser reagere overfor disse hentydninger, en læser der ved hvor dybt racismen og den europæiske arrogance bunder i den europæiske bevidsthed, men ikke har mulighed og tid til at kontrollere Bernal's selvsikre påstande? Her er nogle eksempler:

Bernal fremhæver med rette den store indflydelse som Flauberts roman *Salammbò* (1861) har haft på forestillingerne om Karthago og Fønikerne. For at belyse hvorvidt romanen bygger på historiske studier, henviser han til L. Foscolo Benedettos afhandling fra 1920 om Flaubert. Benedetto fremhævede at Flauberts rekonstruktion af begivenhederne og af den historiske baggrund for romanen kunne betragtes som gyldig også i forhold til den videnskabelige forskning om emnet omkring 1920. Bernal fortsætter (s. 357) »Til trods for at Benedetto var tilknyttet det yderste antisemitiske institut for klassiske studier i Rom og skrev afhandlingen i en periode af voldsom racisme og generel antisemitisme, kan det meste af italienerens tese siges at være sandt også i dag«. Her savner vi for det første en klar stillingtagen fra Bernal's side: er Flauberts rekonstruktion korrekt eller ikke? Hvad er mening i at omtale et antisemitisk miljø omkring Benedetto, for så at sige at det, han påstår, alligevel er sandt? For det andet er situationens fremstilling falsk. Antisemitismen på instituttet i Rom består ifølge Bernal (note 70 s. 498) i J. Beloch, »der beherskede instituttet«. Nu var Belochs antisemitisme overfladisk. Med sine antisemitiske udbrud ville han bevise, at han med urette var bagtalt i Tyskland for at være jøde! Frygteligt! Men ikke nok til at skabe et miljø! Omkring Beloch, der var professor i Rom, var der talrige ikke antisemitiske elever, som fx Morpurgo og M.A. Levi. Forresten var L. Foscolo Benedetto professor i fransk på Firenze Universitet og har ikke engang studeret som ung på Roms Universitet! Altså altså sammen falsk! Man vil kunne sige: det drejer sig dog om petitesser, som er uvæsentlige i forhold til Flaubert. Men Bernal har regnet med den krydrede effekt af disse petitesser: på samme måde som de forkerte detaljer dispenserer ham for klart at sige om Benedettos påstand er antisemitisk, således med krydrede citater fra andre forfattere, anser han sig for fritaget for eksplicit at sige om Flauberts *Salammbò* er en antisemitisk forfalsket historie. Bernal kan således konkludere (s. 359) at Flaubert er den første inspirationskilde af *Endlösung*: »først Karthago og så alle jøderne«. Man bliver forbavset. Bernal må have misforstået Flauberts lovprisning af den antikke oprigtighed, hans foragt for kompromisser og borgerlig moral. Karthago er en ideal verden for Flaubert.

Bernal (s. 342) taler om Michelets indflydelse på Gobineau og Flaubert. At sætte navnet på den første og største teoretiker af racismen, Gobineau, ved siden af Michelets og Flauberts navne har kun retoriske hensigter. Faktisk kan Bernal ikke sætte de tre personer i nogen sammenhæng. Tocquevilles venskab for Gobineau (s. 344) skal bevise, at mange samtidige liberale, fx Tocqueville, havde de samme racistiske overbevisninger som Gobineau, men vovede ikke at offentliggøre dem (s. 352). Men Tocqueville tog afstand fra Gobineaus racisme i breve til sin ven!

Et eksempel på en anden fremgangsmåde hos Bernal: Han citerer (s. 304) en sætning af B.G. Niebuhr, som påstår at erobringer og blanding af racer (men om betydning af ordet race i Niebuhr skal vi tale senere) er til skade for bevarelsesmulighederne af et folks nationale traditioner. Bernal ser denne sætning som udtryk for racisme, til trods for sætningens kontekst, og fortsætter: »Intet underligt derfor ved at historikeren Ulrich Wilcken, der blomstrede under nazismen, kunne rose ham som »grundlæggeren af den kritisk-genetisk historiograf«. Bernal (note 94 s. 490) kender Wilckens udtalelse, indirekte fra en monografi af B.C. Witte (1979) om Niebuhr, og som bevis på Wilckens nazisme henviser han til Canfora, *Ideologie del classicismo* (1980) s. 136. Alle vil

tage henvisninger af den slags alvorligt. Men det er fup. Hverken på s. 136 eller andetsteds taler Canfora om Wilckens nazisme. Alle ved, at Wilcken i 1924 skrev en græsk historie »indenfor rammerne af den antikke historie«, hvor han understreger de elementer som den græske kultur har overtaget fra den ægyptiske og den orientalske. Alle ved, at han og Walter Otto står for en antikklassistisk holdning (se Agora 1985-7/8); alle ved, at Wilckens papyrologiske undersøgelser har været i fortsættelse af Rostovtzeffs og Max Webers problematik (Momigliano, Contributo s. 344). Canfora registrerer, at han som visnende gammel mand blev siddende i Udvalget for Oldtiden under Videnskabernes Akademi i Berlin i 1939 efter de racistiske udrensninger. Han har altså været en opportunist, eller måske må vi bare sige, at han ikke har været en helt. Men hvordan kan man sige, at en gammel professors opportunistiske holdning i 1939 kan give racistiske farver til hans udtalelse om Niebuhr, skrevet i 1931, en udtalelse som refererer sig ikke til Niebuhrs mening om racer, men til hans historiografiske metode?

Eksempler af påstande som bygger på utilstrækkelig dokumentation eller overfladisk læst sekundær litteratur er legio. Se fx s. 359 om K.O. Müllers »sandsynlig« (!) antisemitisme og sml. brevet af den 2.1. 1820 af C.A. Böttiger til K.O. Müller (K.O. Müller, Briefe, Berlin 1950 s. 18) for at se hvor falsk Bernals påstand er: K.O. Müller polemiserede i *Orchomenos* (1820) ikke mod den antikke overlevering om Minyerne i Orchomenos, men mod en moderne hypotese!

Bernal's påstande er ofte indledt med sætninger som: »Intet underligt ved at ...«. »Det er interessant at bemærke at ...«, (s. 398.). Problemet's historie bliver til en historie af en sammensværgelse, af kontakter som er »implicite« eller hemmeligholdt. Udfra en blanding af noget sandt og noget usandt generaliserer han så gevaldigt: klassisk filologi ville ikke være opstået og ville ikke i dag eksistere, hvis det ikke var for behovet for hævdelser af det indoeuropæiske og nedvurderingen af det afroasiatiske. »Faget i sig selv« (s. 374-, 387 etc.) har denne racistiske og kolonialistiske funktion, uafhængigt af de enkelte udøvers ideologiske stilling iøvrigt. Det er ubehageligt at føle sig tvungen til en afvisning, der kan se ud som et forsvar for racismen og kolonialismen, fordomme som skal afskyes også når de er naive og overfladiske. Men for at udrydde disse fordomme, der sandelig også har dyb rod i de klassiske filologiske studier, kræves ægte historie, d.v.s. nuanceret historie.

### **Videnskabsteoretisk opblæsthed og anti-irrationalisme**

Helt i overensstemmelsen med den sidste mode, praler Bernal lige fra s. 1 med videnskabsteoretiske apparaturer, blandt hvilke erstatningen af en forklaringsparadigme (den ariske model) med en anden (den antikke model), der igen skal modificeres som af ham selv foreslået, kun er det første eksempel (sml. s. 382). Efter hans mening er klassisk filologi, allerede ved sin konstituering i 1777 med F.A. Wolf karakteriseret af fire fejl: skepticisme over for kilderne; strenge krav på beviser for at kunne acceptere overleveringen; lave dateringer; overvurdering af de arkæologiske data. Til denne liste af grundlæggende metodiske fejl tilføjer han så på s. 413 også den last der består i »kravet på sproglig eksakthed« og i forestillingen om »at teksten kun har én mening«, mens opmærksomheden på ordspil, anagrammer og strukturelle paralleller giver teksten dens »mangfoldige og ofte sig selvmodsigende meninger og læsninger« tilbage (s. 91).

Det ville være for billigt bare at le over disse metodiske principper. Vi må indrømme at lignende ideer, bare i mere moderat form, cirkulerer frit i den nutidige debat og i den litterære kritik. Det er ikke vanskeligt at finde filologer med en fundamentalistisk holdning overfor overlevering, med en principiel afsky for det de kalder hypoteser og hyperkritik. Den irrationelle fjende er faktisk

allerede indenfor fagets fæstninger sammen med tilhængere af teksternes flertydighed og tilbedere af »myten«. Det betaler sig derfor at tage disse metodiske diskussioner alvorligt; angående det bredere publikum, er det ikke meget sandsynligt at Bernals bog får mange læsere, men vi har i dag »kulturjournalistikken« og jeg er parat til at vædde på, at Bernals »originale teser« får genlyd ad den vej også i Danmark (naturligvis i fortsættelsen af polemikken om de urariske Øksesvingere:)

## Et problems historie og forholdet mellem ideologi og videnskab

### Corpus Hermeticum

Hvis Bernals måde at skrive et problems historie på er forkert, hvilken er så den rigtige måde? Hans fejl består i, at han aldrig spørger om hvad er den *brutale grove* sandhed bag de forskellige teorier, som er dukket op indenfor historien af det problem som interesserer ham. Jeg er klar over, at de ord jeg bruger: brutal og grov sandhed, er provokatoriske. Men eksemplerne vil kunne forklare meningen. De vigtigste tekster, der fik den arabiske og den vestlige middelalder og senere renæssancen til at tro på en urgammel ægyptisk visdom var samlet i Corpus Hermeticum. Man troede, at de var blandt de ældste græske tekster der var overleveret. Først i 1614 beviste Casaubonus, at Corpus Hermeticum ikke er ældre end Hesiod, Homer og Platon, men stammer fra kristelig tid (2.-3. årh. e.Kr.). Til dette angreb mod Corpus Hermeticums autoritet, siger Bernal (s. 162 ff.), var Casaubonus inspireret af ønsket om at forsvare kristendommen, som var truet af disse teksters store anseelse i renæssancen. Der kan ikke være tvivl om at Casaubonus' inspiration var af religiøs karakter, men dette fritager os ikke for at spørge efter den brutale sandhed: stammer Corpus Hermeticum og den græske tekst bag Ps-Apuleius, Asclepius ikke fra det 2. årh. e.Kr.? Havde Casaubonus ikke ret, uanset den polemik med Baronius' kontrareformistiske Annales, der stimulerede ham til opdagelsen? (Om Casaubonus' bevisførelse se I. Yates, *G. Bruno and The Hermetic Tradition*, London 1964, kap. XXI). R. Bentley i 1697, siger Bernal, var motiveret af et ønske om samtidig at forsvare Grækenland og den kristelige ortodoksi, da han beviste uægheden af mange tekster der satte græsk filosofi i forbindelse med Ægypten (s. 195). Der er en racistisk undertone hos mange sprogforskere i begyndelsen af det 19. årh., som bl.a. kommer til udtryk i anvendelsen af betegnelsen »indogermansk«, som de fleste tyske sprogforskere brugte og endnu bruger i stedet for »indoeuropæisk« (s. 227). Disse og lignende bemærkninger fra Bernals side om den ideologi som står bag videnskaben, bestemmer dens bevægelser og bevægelsesretninger, og snart begrænser snart stimulerer dens muligheder, er yderst interessante. Men et problems historiker må ikke stirre udelukkende på ideologierne og glemme problemet. Den brutale *sandhed*, jeg har talt om før, er netop problemet, og den løsning som det forlanger af os. Naturligvis ikke de enkelte løsninger og hypoteser. Hvis man er utilfreds med en hypotese, fx med Bentleys datering af Themistokles', Sokrates' eller Euripides' breve, så skal man komme med en alternativ hypotese og være klar over alle de konsekvenser som den medfører, fx indenfor den græske sproghistorie, kronologi osv. Problemet bliver tilbage også når ideologierne blegner. Inden for naturvidenskaberne reagerer sandheden i sin umiddelbare materialitet på forskerens mere eller mindre rigtige hypoteser og teorier, giver svar eller bliver tavs. Inden for de humanistiske videnskaber er sandheden ikke noget som kan defineres så skarpt, men ikke alt inden for dem er bare ideologier og modeller, der er indbyrdes ligegyldige overfor sandheden og kun forskellige på grund af deres tilknytning til det ene eller det andet mentale skema. Det nærmeste Bernal kommer opfattelsen af problemet som noget solidt er, når han indrømmer (s. 330) at den antikke model udelukkende faldt på grund af ideologisk og politisk pres (forsvaret for kristendommen og antisemitismen), mens den nye model opstod især

på grund af videnskabsinterne motiver. Men denne indrømmelse er i sig selv utilstrækkelig, som man kan se ud fra Casaubonus' og Bentleys eksempler, og er ikke tråden i Bernal's bog (se fx s. 62). Jeg ved godt, at Foucault har hævdet, at enhver samfundsform har sin egen sandhedspolitik. Jeg ved at mange, også meget alvorlige, filologer kan tale om »opfindelsen af Athen«, når de skriver den attiske ligtales historie (N. Loraux). Men disse metaforer, som især franske forskere elsker, er dog kun en modebestemt uvane, som i grunden ikke skal tages bogstaveligt. Bernal derimod tager sin »Fabrication of Ancient Greece« helt naivt bogstaveligt. Man behøver ikke at være vulgær-materialist, som jeg er, for at have en mere blodrig og murstensagtig opfattelse af virkeligheden. Væsentlig i denne henseende er funktionen af »den utilsigtede overlevering«, som kontrol på vores teorier og teknikker: papyrologiske fund, indskrifter og den af Bernal så foragtede arkæologi. Også Bernal altså, ikke bare Informations kronikker og læserbreve, bekræfter hvor mange misforståelser der er omkring begrebet »paradigma«, og hvor megen irrational flagren, det giver anledning til.

### **Forklaringsmodeller og begreber: »sprogfamilie«**

Hvor lidt paradigme-teori lader sig anvende inden for et filologisk problems historie, kan bl.a. ses ud fra det faktum at en forklaringsmodel (et paradigma) ofte har været bevaret, til trods for at begreberne bag de uændrede ord har ændret sig radikalt. I disse tilfælde er fornyelsen i begreberne det som bestemmer historiens gang; forklaringsmodellen skal betragtes som sekundær. Bernal er derimod ikke opmærksom på at ordene race og myte<sup>18</sup> . . . . .

»Sprogfællesskab«, »sprogfamilie« og »sprogslægtskab« er andre ord som har ændret betydning og status. Hvis man overhovedet kan tale om paradigmer og deres pludselige ændring inden for de humane videnskabs historie, så må det være i tilfælde af den nye sprogvidenskab opståen i den korte periode fra R. Rask og F. Bopp (1814-16) til G. Curtius, græsk skolegrammatik 1852, som bragte den indoeuropæiske lingvistik til kendskab for alle 13-årige gymnasieelever i Europa. Men netop denne paradigmeændring får hos Bernal ikke den plads som tilkommer den, fordi han vil underordne den under den generelle forklaringsmodel: arisk/ikke arisk. Det skal være klart, at det nye hos Rask og Bopp ikke er, at de sammenligner indisk og persisk med græsk, latin og germansk i stedet for at sammenligne græsk og latin med hebraisk, de tre sprog i de protestantiske universiteter. Det nye består i den nye opfattelse af begreberne »sammenligning«, »sprogforandring« og »sprogforandringslov« (den sidste især skarpsindigt defineret af Rask). Mens de lærde i det 18. årh. sammenlignede de hebraiske, græske og latinske (og derudover de svenske eller hollandske) ord for Gud, visdom, og lignende høje begreber, så sammenligner Rask og Bopp endelser og morfologiske elementer, de elementære ord for slægtskab og navne på nogle ikke ædle dyr: svin, ko o.s.v. Det 18. årh.'s lærde troede på en sandhed som var skjult i sproget, Rask og Bopp åbnede for en forskning som så på primitive tilstande i primitive tider, altså ikke ideer men tæmmelsen af nogle dyr og den slags.

### **Græsk som indoeuropæisk sprog**

Til paradigme-teorien hører antagelsen, at en forklaringsmodel bevares uantastet til trods for at flere og flere empiriske data strider imod. Bernal's indvending mod indramning af græsk inden for den indoeuropæiske sprogfamilie er at omtrent 50% af det græske leksikon og 80% af de græske toponymer ikke har indoeuropæisk etymologi (s. 58). Men det indoeuropæiske paradigma bevares trods det græske sprogs isolation, siger han. Men denne indvending rammer ikke den komparative

metode, der satser på morfologiske elementer og ikke gør krav på at dække et større eller mindre omfang af leksikonet. Omfanget af ord af ikke-indoeuropæisk oprindelse peger i retning af en stor mængde låneord af vidt forskellig karakter, men ikke nødvendigvis i retning af en erobring og en befolkningsblanding, som Bernal tror, medmindre vi identificerer sprog og folk. På den anden side er det ikke nok at indrømme at nogle indoeuropæere er kommet ind i Grækenland i det 4. eller 3. årtusind og her har fundet en befolkning som talte et sprog hørende til den IndoHittitiske gruppe. Med denne hypotese tror Bernal, at han kan forklare de indoeuropæiske elementer i det græske sprog. Men disse er af strukturel karakter og forudsætter kontinuiteten i de talendes sproglige bevidsthed. Hvis noget forbavser i den græske-ægyptiske og græske-fønikiske kontakt er den utroligt lille mængde låneord, som græsk har hentet fra disse sprog i den historiske tid; eftersom vi ved, at kontakten i alle andre områder end sproget har været livlig, forlanger det begrænsede sproglige lån en forklaring. Mange af de forklaringer, man har givet indtil nu, har været farvet af racisme; man har fremhævet det græske sprogs »renhed«, man har villet finde i denne afsky for fremmedord et bevis på grækernes åndelige overlegenhed. Alt det er affald som skal smides væk. Men hvori bestod egentlig den farligste racistiske fordom i sprogforskningen i det 19. årh.? Absolut ikke i antagelsen af et slægtskab mellem nogle sprog. Heller ikke i antagelsen af en fælles indoeuropæisk mytologi og digtning. Men i den idé at dette fællesskab der eksisterede i de fjerneste tider, skulle have bestemt hele den senere historiske udvikling. Bernal bevæger sig dog i samme retning som disse »indogermansk«-fanatiske forskere. Fejlen er den samme: jo længere tilbage sprogkontakten, kolonisationen eller erobringen antages at have fundet sted, desto dybere antages det præg at være som et folk bærer i sig, som blod, ånd, race eller hvad man har kaldt det. Slave-samfundet (s. 503) og polis-ordningen (s. 396) er indført til Grækenland af fønikerne, mener Bernal. Jeg tror ikke, at han er klar over de racistiske implikationer af sin tankegang. Hans patriotisme og stolthed over israelerne, som nu kan slå fremmede folk militært (s. 415), hans foragt for renegaterne, Reinach (s. 416), Momigliano og Finley, en foragt som for de to sidstes vedkommende kommer til udtryk i en konstant polemik over detaljer og en total tavshed over deres vigtigste teser, alt det viser, at han er mere ideologisk forvirret end ondskabsfuld.

### **Et nyt begreb, originalitet, i problemets historie**

Et nyt begreb, som dukker op i slutningen af det 18. årh. og som deler det her behandlede problems historie i to perioder, er originalitet. Det ville være forkert at påstå at antikken, renæssancen eller oplysningstiden intet kendte til dette begreb. Men man mente dog noget konkret og noget som ikke var det modsatte af efterligning og tradition, da man før det 19. årh. talte om et originalt trak hos en forfatter og da man, som fx Young og Lessing, stillede den originale og inspirerede digter op imod *poeta doctus*. I det 19. årh. er originaliteten derimod noget mystisk, forbundet med geniet og kunstens skabende aktivitet. Originaliteten bliver tilskrevet også politiske personligheder, helgener, folk eller racer. (Om „racens kollektive genialitet« se i J. Schmidt, *Die Geschichte des Genie-Gedankens in d. deutschen Literatur, Philosophie und Politik 1750-1945*. Bogens og kapitlets titler lover dog mere end de holder). Det værste er for de personer og de folk, som menes at mangle skaberevnen. Et bevis på at det drejer sig om fordomme, der ikke lader sig påvirke af kendsgerninger og eftertanke, er at de højtideligste originalitetserklæringer og de skarpeste brændemærker på mangel af samme gives en person eller en race i forbindelse med et faktum der peger i modsat retning. Fønikerne har givet grækerne og andre folk alfabetet. Alligevel mangler de originalitet og skal betragtes kun som kulturpostbude. Grækerne har fået alfabetet fra fønikerne

og har modificeret det. Efter nogle forskeres mening viser netop modifikationen, at grækerne er de virkelige originale opfindere af alfabetet. Iliaden består af traditionelt stof i traditionelt sprog. Alligevel forsikrer nogle forskere os, at de mærker én digters geniale og originale tilstedeværelse overalt i Iliaden.

Der er ikke kun racistiske og kolonialistiske fordomme som skjuler sig bag originalitetsbegrebet; også falske eller tågede forestillinger om forholdet individ-samfund har deres hule her. To generationer af klassiske filologer har kæmpet til forsvar for den latinske litteraturs originalitet. Denne polemik har været nødvendig og har klarlagt væsentlige aspekter af den antikke verden. I dag kan man dog ikke undlade at tænke, at denne store filologiske anstrengelse mere har bevist den latinske litteraturs værdi end dens originalitet, hvis vi med originalitet mener noget håndgribeligt og konkret. Man har også det indtryk, at hele denne problematik om en litteraturs originalitet i dag har mistet aktualitet og at ordet og begrebet originalitet er ved at tabe sine altid positive konnotationer på samme måde som ordet moderne gør det. Men originalitetsbegrebet, med sine irrationelle og racistiske undertoner, har spillet og spiller fortsat en stor rolle i vurderingen af grækernes forhold til Orienten. Bernal er nær ved at påstå, at dette begreb er blevet opfundet som et djævelsk middel for at diskriminere fønikerne og ægyptere. Jeg synes, at det blev mere end rigeligt anvendt til dette formål, men at opfindelsen hellere skal sættes i forbindelse med et andet modebegreb fra samme tid: det folkelige. Typisk for den tid er at en forfalskning som Ossians »digte« (i prosa:) (1760-64), som forfatteren, Macpherson, påstod var samlet fra folkets mund, men faktisk var en bearbejdelse af lokale lærdes hypoteser, blev lovprist som »ægte« folkelige og derfor yderst originale, den hellenistiske digtning som er yderst original, men absolut ikke folkelig, blev af de samme personer betragtet som kold efterligning. Lovprisningen af den græske originalitet stræbte derfor i oprindelse meget mere efter at understrege det »folkelige og primitive« i den arkaiske og klassiske litteratur end at diskriminere andre folk. Den vigtigste teoretiker af litteraturen som udtryk for et folks sjæl i Tyskland, Herder, var absolut ikke racist og absolut ikke eurocentrisk. Han polemiserede med Winckelmann, fordi Winckelmann ikke priste den ægyptiske kunst højt nok.

*Fortsættes i næste nummer*

Giuseppe Torresin  
Torresin@oncable.dk



## Noter

<sup>1</sup> Men spaltningen i de europæiske opfattelser om eurocentrismen ses også i mange andre sammenhænge. Der har været en udsendelsesrække i fjernsynet »Da verden talte arabisk«, som jeg har set nogle afsnit af. Den var ikke dårlig, sammenlignet med det normale antal faktiske fejl som kendetegner TV's -kulturprogrammer af i dag. Men jeg har bemærket to fejl i den grundlæggende opstilling, som afslører følelsernes spaltning: 1) emnet blev altid opfattet som en konkurrence om hvem var de dygtigste: araberne eller vesterlændingene. Byzanz blev helt overset, kineserne og andre folk også. Araberne sejrede længe i konkurrencen for pludseligt at blive besejret, da det fri borgerskab kom frem i Europa. Problemer med ortodoksien i Europa efter reformationen og begrænsningen af videnskabernes frihed under reformationen, modreformationen og absolutismen eksisterede ikke. Humanisternes ændring i filosofisk orientering blev opfattet som antiarabisk, ikke som antimiddelalderlig. 2) korstogene blev ikke hele tiden taget i betragtning som en medvirkende faktor. Især ikke de planlagte korstog mod den tyrkiske ekspansion i Europa før og efter 1453. Man forsøgte ikke at forstå kultursituationen i Tyrkiet og i Arabien under Tyrkiet.

<sup>2</sup> Ophidselsen i debatten, hvis vi skal bruge dette ord, vises bl. a. ved at filologen Judith Hallett, skarpt latterliggjort i Hansons og Heath's bog, hemmeligt anmeldte bogens forfattere til FBI som mulige terrorister, der kunne have stået bag Unabomberens attentater.

<sup>3</sup> Om disse pensa se også Charles Taylor, *Multiculturalism*. Indledning af Amy Gutmann s.13-15

<sup>4</sup> Mit kendskab til bogen og debatten skyldes eksklusivt Internettet, men mængder af disponibelt materiale giver tilstrækkelig base for at kunne udtale sig .

<sup>5</sup> Forfatterne og mange af deres tilhængere nægter, at de er konservative og at deres holdning skal forveksles med de konservatives. Nogle modstandere sætter de to forfattere i forbindelse med de nykonservative og nykonservatorismen sættes ofte i forlængelse af filologen Leo Strauss' læreaktivitet. Jeg synes, at Hanson og Heaths opbyggelige græske visdom kun kan være en karikatur af Leo Strauss' esoterisme, hvis der altså overhovedet er en forbindelse.

<sup>6</sup> Momigliano (Quarto Contributo 1969 s. 583) erklærede allerede i 1947 at problemet: modsætningen mellem Vesten og Orienten ikke mere eksisterede som problem. Det østlige Middelhavsområde kender en blanding af små kulturområder og befolkninger der er i relation til hinanden uden hensyn til om deres sprog er af indoeuropæisk eller anden oprindelse, og uden at den geografiske placering spiller en afgørende rolle.

<sup>7</sup> Angående min første artikels tese (s.36), at den historiske erfaring opfordrer til at opprioritere demokratiet i forhold til sekulariseringen i orienten, har to læsere spurgt mig hvorfor jeg siger det. Jeg siger det, fordi en sekularisering i ikke-demokratiske (ikke pluralistiske) tilstande netop ville være en sekularisering indført med tvang eller bedrag af en autoritær magt. Noget som vi netop har set i Iran og i Ægypten i mellemkrigstiden, og som har været forfærdeligt. Den har også mere eller mindre spillet fallit. Altså må vi spørge os selv, om en sådan sekularisering er mulig ud over at være moralsk forkastelig. En sekularisering blev ført i vesten af de absolutistiske stater i det 17. og det 18. årh. og af Napoleon. Men det er umuligt at føre sådan en politik i dag, da det socio-økonomiske samfund overalt, også i mellemøsten, indeholder elementer af demokrati, fx fri valg af hele verdens varer på markedet og familieplanlægning. Disse elementer er ikke nok at skabe et politisk demokrati, men er stærke nok til at kæmpe mod en tvangssekularisering. (Sml. også Agora 2000-2 s.50-51).

<sup>8</sup> Efter en nuværende skik bruger jeg ofte ordet racisme i en meget bred betydning, der ikke kun omfatter racismen *sticto sensu*, men også enhver form for også implicit foragt for andre befolkninger og kulturer. Men når man *studerer* alle disse fænomener og deres virkning på videnskaberne, skal man bruge mere præcise ord for at betegne forskellige fænomener.

<sup>9</sup> Ordet *koloni*'s historie er yderst interessant: med dette ord der er hentet fra oldtiden, betegner vi meget forskellige institutioner fra de græske kolonier til de latinske og romerske, fra de italienske og catalanske by-staters privilegerede handelscentre i det byzantinske rige til handelscentrene i fjernorienten i senmiddelalderen og moderne tider, fra de første former for direkte styrelse af territoriale områder til dannelsen af de koloniale imperier i moderne tider. Væsentlig er overgangen fra betegnelsen for en mængde borgere der befinder sig i udlandet, til betegnelsen af et territorium som denne mængde behersker. Ligeledes verbet »at kolonisere« fra at besætte til at civilisere. Nu bliver de sidste de facto kolonier, fx Gibraltar, ikke mere betegnet med dette ord som betragtes som politisk ukorrekt.

<sup>10</sup> Lévy-Bruhl ændrede dog opfattelse og erklærede senere, at der var tale om netop mentalitet, dvs. mentale bearbejdelser ikke om intellektet. Han understregede, at »deltagelsen« som hos de primitive forhindrer virkelig erfaring, dog er noget som også findes hos børn og »logiske« voksne.

<sup>11</sup> Nogle tilskriver denne af-idealiserings allerede første generation filologer og tænkere i det 19. årh., især Boeckh. Men se Boeckhs *Enzyklopädie* (2. udg. Leipzig 1886) s.256 ff. Og ingen vil kunne finde en realisme af den slags hos fx Marx eller Grote.

<sup>12</sup> Jeg håber, man her bemærker forskellen fra Hanson og Heath der fordrer en opbyggelig »klassisk visdom« uden problemer.

<sup>13</sup> Theodor Mommsen, *Reden und Aufsätze* 410 ff. Se A.Demandt i *Classical Scholarship* (W.Briggs og W.M.Calder III edd.) s.301 ff.; Fr. Battenberg, *Das Europäische Zeitalter der Juden* s.184 ff. ; G.Pasquali, Il testamento di Mommsen i »Quarte Pagine stravaganti«

<sup>14</sup> Franz Blatt, »Oldtidskulturens Undergang« 1934 Det var tre foredrag med antiracistisk og antirationalistisk indhold som Blatt holdt på Aarhus Universitets folkeuniversitære virksomhed i 1933, den gang en fast bestanddel af det nye Universitets undervisning.

<sup>15</sup> Humanisterne talte dog ikke om racer, men om kristne og muslimske folk, og man var klar over at alle brugte de samme grusomme krigsmetoder.

<sup>16</sup> Se Momigliano , *Settimo Contributo* s.51

<sup>17</sup> I) *The Fabrication of Ancient Greece 1785-1985*; 2. udvidet udgave 1991 II) *Greece, European or Levantine*; III) *Solving the Riddle of the Sphinx and other Studies in Egypto-Greek Mythology*. Bernal er nu prof. i Princeton, han er englænder og stammer fra en meget kendt akademikerfamilie. Før *Black Athena* havde han helliget sig kinesiske studier og maoistisk teori.

<sup>18</sup> Jeg henviser til fortsættelsen i næste nummer af *Agora* for en uddybning om Niebuhr og begrebet race samt om begrebet mythos.

## GAIUS VERRES – EN SAMLER UDEN SKRUPLER

### **I anledning af Danmarks ratificering af UNESCO-konventionen af 1970 mod illegal handel med kulturgjenstande.**

*af Troels Myrup Kristensen*

Quae signa nunc, Verres, ubi sunt?  
Cicero

Det internationale marked for antikker, deriblandt græske og romerske oldsager, forsynes for en væsentlig dels vedkommende af illegale udgravninger udført uden nogen form for arkæologisk dokumentation. Således forsvinder uvurderlig viden om vores fortid hver dag mellem fingrene på os. Markedet stimuleres af rige samlere, hvis interesse for kunst ikke omfatter en genstands arkæologiske kontekst. Det er udelukkende kunstværket i sig selv, der har samlerværdi.

Antikken blev genopdaget under renæssancen, og derved voksede interessen for græsk og romersk kunst. Særligt i det 18. århundrede florerede interessen for antikker, særligt græske vaser. Rigmænd, som f.eks. den engelske lord Hamilton, startede samlinger, som senere kom til at udgøre kernen i flere store europæiske nationalmuseer, f.eks. blev Hamiltons vasekabinet solgt til British Museum. Noget tilsvarende er gældende i Danmark, hvor kong Christian VIIIs erhvervelser af vaser og andre antikker i Italien udgør grundlaget for Antiksamlingen på Nationalmuseet.

Men også romerne havde smag for græsk kunst. Med Roms erobring af den græske verden i de to sidste århundreder f.Kr. blomstrede interessen for alt græsk, særligt i den romerske overklasse, som indrettede deres villaer og byhuse med græsk skulptur. Dengang, som i dag, var der stor forskel på samlere. Nogle korresponderede med kunsthandlere i Grækenland, som så leverede de kunstværker, som passede ind i den pågældende samling. Andre var mindre sofistikerede og benyttede mere direkte metoder i erhvervelsen af græske originalværker.

Særligt notorisk, også i antikken, var den romerske politiker Gaius Verres. Hans mange forbrydelser, heriblandt underslæb, embedsmisbrug og kunsttyveri, bragte ham i 70 f.Kr. for en domstol i Rom. Hans anklager var den store retoriker Cicero, hvis anklageskrift mod ham senere blev udgivet. Cicero giver et nådesløst billede af en samler uden skrupler.

Verres' karriere bragte ham vidt omkring i den græske verden, særligt til Lilleasiens vestkyst og Sicilien, områder fulde af gamle rigdomme og kunstværker. Disse områder var på Verres' tid kommet ind under romernes magtsfære. I 80 f.Kr. besøgte Verres som udsending for Gnaeus Dolabella, proprætor i Kilikien, den hellige ø Delos i det ægæiske hav:

»Dér fjernede han i al hemmelighed og i ly af natten nogle utroligt gamle og smukke statuer fra den meget betydningsfulde Apollonhelligdom, der findes der, og lod dem laste på sit eget fragtskib. Da indbyggerne på Delos den følgende dag opdagede, at deres helligdom var blevet plyndret, blev de meget fortørnede. De anser nemlig den helligdom for at være så gammel og så betydningsfuld, at den må være selveste Apollons fødested.« (Cicero, In Verrem, II I 46)

For Verres var Apollonhelligdommen et rent skatkammer, som kunne levere til samlingen hjemme i Rom. Projektet mislykkedes dog, da en storm pludselig satte en stopper for hans planer:

»Da blev denne sørøvers skib, der var lastet med hellige statuer, drevet og kastet mod land af bølgerne og slået i stykker. Man fandt sidenhen Apollonstatuerne på stranden og på Dolabellas befaling blev de bragt tilbage til helligdommen.« (Cicero, In Verrem, II I 46)

Verres lod sig ikke slå ud af dette mindre nederlag og fortsatte sit rov andre steder. Fra Chios, Erythrai og Halikarnassos røvede han, ifølge Cicero, flere mesterlige statuer til sin samling. Fra Tenedos »statuen af selveste Tenes, som indbyggerne betragter som deres mest betydningsfulde gud, der skulle have grundlagt deres by og givet den sit navn« (Cicero, In Verrem, II I 49). På Samos plyndrede han det store Heratempel, som gik helt tilbage til arkaisk tid. Hans samling var således blevet ganske velassorteret. I anklageskriftet beskriver Cicero et besøg på Verres' ejendom i Rom, hvor han ved selvsyn ser de kunstværker, som Verres har røvet fra helligdommen. Han konstaterer klagende:

»Hvilke malerier, hvilke statuer stjal denne mand ikke derfra! Jeg så dem selv i hans hus, da jeg var der for at forsegle stedet. De statuer, Verres, hvor er de nu?« (Cicero, In Verrem, II I 50-51)

Verres' samling blev yderligere suppleret af besøg i Aspendos, »en gammel og kendt by i Pamphylien...med masser af uhyre fine statuer.« (Cicero, In Verrem, II I 53), og Artemis-helligdommen i Perge, hvor han skrubelløst fjernede guldet fra kultstatuen.

Fra 73 til 71 f.Kr. var Verres statholder på Sicilien, en ø, som tidligt var blevet koloniseret af grækere og berømt for sine storslåede templer og kulturskatte. Det var naturligvis en fristelse, som Verres ikke kunne modstå:

«Jeg er sikker på, at der ikke på hele Sicilien, en provins så gammel og rig med alle dens byer og med alle dens velhaverhjem, er noget sølvkar, noget kar af korinthisk eller delisk bronze, noget smykke eller nogen kostbar perle, guld eller elfenben, intet motiv, hvad enten det er malet eller vævet, som han ikke har jagtet, begloet og raget til sig, hvis det faldt i hans smag!» (Cicero, In Verrem, II IV 1)

Han fjernede således fra Gaius Heius' hus i Messena en Cupido i marmor af Praxiteles, en Herakles i bronze af Myron og flere statuer af Polyket, alle værker der tydeligvis faldt i hans smag (Cicero, In Verrem, II IV 4). Mange andre måtte se kunstværker og kostbare genstande fra deres hjem, by, og selv helligdomme, blive slæbt bort til statholderens samling.

Verres argumenterede i sit forsvar for, at alle værker i hans samling var købt og betalt på redelig vis. Cicero modargumenterer og giver samtidig et billede af omfanget af Verres' enorme samling:

«Allerede før du blev prætor var dit hus fyldt med de smukkeste statuer. Mange af dem havde du bragt til dine landsteder, mange blev overladt til dine venner, mange blev givet og skænket til andre. Og det fremgår af dine regnskaber, at ingen af dem er købt!» (Cicero, In Verrem, II IV 36)

De mange anklager rettet mod Verres, hvoraf hans tyveri af kunstværker kun udgør en mindre del, og hans forsvarer Hortensius' mislykkede forsøg på at tilbagedrive dem, fik ham til at flygte fra Rom til Massalia, en anden gammel græsk koloni i det sydlige Frankrig, inden en dom blev fældet. Cicero fældede dog for dommerne sin egen meget kontante dom over Verres:

»Hvis alle hans gerninger er så uhørt og enestående forbryderiske, skamløse, bagstræberiske, vellystne, griske og grusomme, lad da jeres dom over Verres ramme ham så hårdt, som hans forbryderiske liv kræver!« (Cicero, In Verrem, II V 189)

Denne hårde dom over Verres' bedrifter betyder dog ikke, at Cicero selv havde rene hænder. Han var således selv en ivrig samler af græsk kunst, og vi har hans korrespondence med sin kunsthandler bevaret. Cicero bruger således også meget plads i anklageskriftet på at forklare, hvad der gør Verres mere forbryderisk end andre kunstsamlere. De stjal i det mindste ikke kunstværker fra byer, som var allieret med Rom!

Cicero og Verres var ikke enestående i deres trang til at eje antikker for enhver pris, dengang som nu. Prisen, vi alle betaler for disse rige enkeltpersoners hobby, er vores kulturelle historie. Af og til sker det, at fund fra illegale udgravninger, som har fundet vej til samlere og museer, kan kædes sammen med fund fra legale udgravninger, som f.eks. Francavillaprojektet har gjort (se Agora nr. 1/2003). Derved etableres en proveniens for førhen hjemløse fund. Det hører dog til sjældenhederne. Verdens museer og privatsamlinger er således fyldte med genstande uden kontekster. Den viden, de kunne have givet os om deres verden, er derved tabt. Med Danmarks ratificering af UNESCO-konventionen er vi omsider med til at stoppe en af de største kilder til disse museums- og privatsamlinger, nemlig det illegale marked for antikker.

Cicero-oversættelse: Jens Refslund Poulsen  
Tak til Vinnie Nørskov

Athen, marts 2003

Troels Myrup Kristensen  
Klassisk Arkæologi, AU  
[troels@myrup.net](mailto:troels@myrup.net)

#### **Yderligere læsning:**

Cicero In Verrem OCT og Loeb.

B. Bundgaard Rasmussen, J. Steen Jensen og J. Lund (red.) Christian VIII og Nationalmuseet (København 1999)

M. Moltesen Introduction i: Imperial Rome II. Ny Carlsberg Glyptotek. (København 2002)

V. Nørskov Greek Vases in New Contexts (Århus 2002)

M. Pape Griechische Kunstwerke aus Kriegsbeute und ihre öffentliche Ausstellung in Rom: von der Eroberung von Syrakus bis in augusteische Zeit (Hamburg 1975)

# Opgaver

## ASKLEPIOSTEMPLET

af Sidsel Maria Westh-Hansen

### Indledning

Asklepioshelligdommen ligger ca. 5 km SV for byen Epidauros, der ligger for foden af de Argiviske bjerge på Peloponnes' NV-kyst.

Denne helligdom er udgravet første gang i årene 1882-1886 af Kavvadias og Dörpfeld, som udgav en publikation i 1891, *Fouilles de Epidaure*. Skulpturen, der blev fundet under disse udgravninger, kom til Athens Nationalmuseum, hvor Yalouris i 1951-52 samt igen i 1963 arbejdede på at samle og identificere skulpturfragmenterne herfra.<sup>1</sup> I 1992 udkom hans endelige publikation af skulpturen fra Asklepiostemplet med en rekonstruktion af gavlene, langt mere veldokumenteret end tidligere rekonstruktionsforsøg. Crome udgav i 1951 sit bud på gavlenes skulpturudsmykning, hvilken var accepteret, indtil Yalouris publicerede sine grundige undersøgelser af skulpturen.

Den mest omfattende analyse af templets arkitektur foretog Roux og udgav i 1961 undersøgelsen i sin bog om argivisk arkitektur i 4. og 3. årh. f.kr.

Derudover har et utal af forskere via tidsskrifter deltaget i debatterne om skulpturen, kultstatuen, indskriften og arkitekturen.

Lidt længere oppe af bjerget Kynortion ligger den arkaiske helligdom for Apollon Meleatas, som blev dyrket her indtil kulten senere blev erstattet af Asklepios og Apollon Pythios.<sup>2</sup>

Asklepioskulten i Epidauros begyndte at eskalere omkring midten af 5. årh. fra udelukkende at være dyrket lokalt til at blive en panhellensk kult med en stor festival hvert fjerde år.<sup>3</sup> De tidligste spor af dyrkelsen af Asklepios og Apollon Pythios er dedikationer fra 6. årh. til disse guder, fundet under bygning E.<sup>4</sup> Der findes inde i bygningen rester af et lille skrin eller tempel (tidligere end bygning E), som muligvis har haft forbindelse til denne tidlige dyrkelse af Asklepios og Apollon.<sup>5</sup> Omkring 430 begyndte helligdommen at tage form, idet bygning E blev opført.<sup>6</sup> Ned i 4. årh. antog helligdommen den hovedstruktur, som den har i dag med et religiøst centrum af rigt udsmykkede kultbygninger, og som er omgivet af liggehaller og andre nyttebygninger.

I denne opgave vil jeg forholdsvis kort komme inde på Asklepiostemplets arkitektoniske opbygning samt en fortolkning heraf. Bl.a. ser jeg på, hvad funktionen må have været af de forskellige »uregelmæssigheder«, der findes ved dette tempel, fx hullerne i gulvet i cella og den ualmindelige konstruktion af høje stenblokke under gulvet foran pronaos.

Hovedvægten i min opgave er en analyse og fortolkning af skulpturudsmykningen, dels i gavlfelterne og dels akrotererne. Undersøgelsen vil behandle aspekter såsom stil og ikonografi og jeg vil inddrage sammenligninger med monumenter, som kan henlede på en mulig datering af templet. Temaerne i de to gavle samt akrotererne vil blive behandlet og en diskussion om, hvorvidt disse temaer har relation til Asklepios eller hvorvidt, der kunne ligge andre årsager bag, eksempelvis politiske budskaber.

Derudover inddrager jeg diskussionen om, hvilke billedhuggere der har arbejdet på de forskellige gavle og akrotergrupper, ud fra den indskriftstele med byggeregnskabet, som blev fundet ca. 20 m øst for templet. Jeg behandler ligeledes kort diskussionerne om Timotheos og hans mulige forbindelse til Mausoleet i Halikarnassos samt hvorledes ordet *τυπῶν*, som han ifølge indskriften skulle have lavet, skal oversættes.

## Helligdommens topografi

Asklepioshelligdommen ligger i en lavning i Argolis' bjerge. De centrale bygninger ligger ca. 800 m vest for den førnævnte Apollon Meleatas-helligdom. Sydøst herfor ligger teatret med udsigt over komplekset. Indgangen lå mod nord og gik gennem propylon og helligdommens kerne bestod af kultiske bygninger (bilag 1): Asklepiostemplet, abaton, stoa, Thymelen, Artemistemplet og Bygning E. Disse var omgivet af offentlige bygninger, bl.a. stadion, gymnasium, katagogeion, værksted/nyttebygninger. Et stykke nord for det religiøse centrum ligger et uidentificeret tempel, kaldet tempel L. I romersk tid er der tilføjet badeanlæg, odeion og udført tilbygninger og ændringer på de bestående anlæg.

## Asklepiostemplets arkitektoniske opbygning

Der er i dag ikke meget bevaret af dette tempel (bilag 2). Stylobatet er synligt, men uden det gulv, der har dækket det og stedet er stort set ryddet for løse arkitekturdele. Det kan være svært overhovedet at se noget, idet det hele er dækket af et græstæppe. Den arkitektoniske udsmykning findes rekonstrueret på museet i Epidauros.

### Materialer:

Størstedelen af materialerne til dette tempel er i poros kalksten fra Korinth. Kun gavlskulpturen, akrotererne og simaen er i pentelisk marmor. Til gulvet i cella har man anvendt den hvide lokale kalksten og sort argivisk sten, som er lagt i et nu ukendt mønster. Gulvet i peristylet er udelukkende lagt i lokal hvid kalksten.<sup>7</sup>

Kassetteloft var i træ og belagt med sølv, hvilket vi ved udelukkende fra byggeindskriften.<sup>8</sup> Endvidere fik Damophon 180 dr. og Axiochos 128 dr. for at lave de masker (προσωπα), som smykkede nogle af kassetterne.<sup>9</sup>

Indgangsdøren til cella var udført i træ og elfenben af Thrasymedes fra Paros, som også lavede kultstatuen.<sup>10</sup> Ydermere lavede han de store døre mellem søjlerne i pronaos.<sup>11</sup>

### Mål og indbyrdes forhold:

Asklepiostemplet er et meget lille tempel (bilag 3). Stylobatet måler 23,28 X 12,03 m<sup>12</sup> og har indgået i et tretrins-krepidoma.<sup>13</sup> En 5,04 m lang rampe fører op til templet.<sup>14</sup> Grundplanen virker forkortet, idet der ikke er noget opisthodom. Peristylet har haft 6 X 11 doriske søjler. Cella fylder meget i templet (16,45 X 6,81 m),<sup>15</sup> hvilket bevirker at peripteros ifølge mine egne beregninger kun er lidt over et intercolumnium bredt.<sup>16</sup> Antae er placeret ved anden søjle og skaber derved et næsten to intercolumnier dybt rum foran pronaos.

I pronaos er der to søjler in antis, mellem hvilke det forreste sæt af indgangsdøre til cella har været fastgjort.<sup>17</sup>

Søjlerne i peristylet består af 10 søjletromler og har haft en samlet højde på 5,70 m.<sup>18</sup> Entablaturet består af arkitrav (højde 0,61 m) samt frise (højde 0,688 m)<sup>19</sup> og forholdet mellem søjlehøjde og entablaturhøjde er ca. 1:4,4. Templets samlede højde er 9,78 m.<sup>20</sup> Simaen er dekoreret med akanthusspiraler og løvespy, mellem hvilke der er palmetter.<sup>21</sup> Søjlernes entasis er minimal, men de er meget smalle øverst i forhold til nederst. Echinus har kun en antydning af konveks profil og er samtidig meget stejl. Hjørnesøjlerne er ca. 0,2 m kontraherede i forhold til intercolumnium i sider og front, ifølge mine beregninger.<sup>22</sup>

Roux mener at kunne rekonstruere en søjlerække langs indersiden af cellavæggen, men der er intet bevaret heraf til at fastslå søjleordenen. Argumentet herfor bygger på fundet af to blokke fra cellamuren, der bærer spor af, at søjler har været fastgjort til dem. Den ene, mener Roux, har siddet i hjørnet, hvilket beviser, at søjlerækken også har løbet langs bagvæggen og dannet baggrund for kultstatuen i en Π - formation.<sup>23</sup>

Der er bevaret farverester på flere dele af templet: triglyfferne var malet blå, metoperne er uskulpturerede, men der er bevaret rester af rød bemaling. Tympanonvæggene var blå og indersiden af geison i en rød farve, mens ydersiden ligeledes var blå. Endelig var mutulae malet blå.<sup>24</sup>

### **Gulv og subkonstruktioner:**

Under gulvet foran pronaos ses 10 aflange konstruktioner af blokke, lagt med et relativt stort mellemrum. Det har ikke været muligt at skaffe de præcise mål på deres højde, men som det fremgår af bilag 2 og 3 er de forholdsvis høje og har mellem sig nogle relativt dybe rum. Der er i hele templet lagt to gulve og i peripteros tre, hvoraf det underste var bevaret, da man først udgravede templet i forrige århundrede. Dette gulv er indtegnet på Defrasse et Lechat's stenplan fra 1895.<sup>25</sup> Men hvad der er svært at se på nogle af de eksisterende planer i øvrigt er, at dette underste gulv foran pronaos er lagt noget dybere, således at det har skabt en niveauforskel i forhold til undergulvet i resten af templet. Det øverste gulv har så hvilet på de 10 bjælkelignende konstruktioner og skabt hulrummene imellem disse.

I gulvet på det sted, hvor kultstatuen har stået er der gravet et dybt hul på ca. 2 m i diameter. Kultstatuen har stået på en afsats over dette hul, som ifølge Pausanias har været til en cisterne.<sup>26</sup> Der er fundet et fragment i cella af sort argivisk kalksten, der tolkes som værende et fragment af basen til kultstatuen.<sup>27</sup>

Ved sydvæggen i cella i Asklepiostemplet er der et rektangulært hul i gulvet, som først blev afdækket i 1945 af R. Martin<sup>28</sup> og derfor ikke findes på de ældste grundplaner over templet. Det ses på Roux' rekonstruktioner (bilag 2a og 3a), hvor hullet er målt til at være 1,18 m bredt og 2,70 m langt.<sup>29</sup>

### **Fortolkning af de arkitektoniske detaljer**

Asklepiostemplets beskedne størrelse er en afspjeling af, at templerne generelt bliver mindre i 4. årh. Andre argiviske templer fra denne periode, Athena Aleatemplet i Tegea og Zeustemplet i Nemea, er ligeledes begge relativt små.<sup>30</sup>

De 10 blokke under gulvet foran pronaos er et specielt træk for dette tempel, som vi ikke ser andre steder. Hvor dybe rummene mellem disse blokke er, kan ikke afgøres ud fra det eksisterende materiale om Asklepiostemplet. Derfor har jeg sluttet mig til dette ud fra fotos og stenplanen fra 1895, men det er klart, at hvis man skulle lave en grundig undersøgelse af dette, måtte man tage til stedet. Hvis der virkelig er tale om hulrum og ikke bare materialebesparende rum, der har været udfyldt med fx jord, må disse have haft en klar funktion. Jeg mener, at den måde hvorpå dette er konstrueret med niveauforskellen mellem gulvene her og i resten af templet, peger hen imod en helt bevidst konstruktion af skjulte rum under gulvet. Det virker simpelthen ikke hensigtsmæssigt at konstruere sådanne rum for blot at fylde dem ud med et lag jord eller andet fyldmateriale.

Templet ses rekonstrueret på Defrasse et Lechat's og Roux's planer med et kalkstengulv lagt ovenpå disse bjælkekonstruktioner. Det må være logisk, at hvis disse hulrum har været brugt enten som depot eller anden kultisk sammenhæng, så har man skulle have haft adgang til dem. Derfor



må der have været træ- eller metallemme i gulvet. Stenplader virker mindre sandsynligt, idet de ikke er så mobile. I så fald må de have været meget spinkle, således at de har kunnet løftes – dette kunne være en mulighed, hvis det kun var fx under festivalen for Asklepios en gang hvert 4. år,<sup>31</sup> at man skulle have adgang til rummene.

En lignende konstruktion kan ses i det lille, uidentificerede tempel L, nord for det romerske badeanlæg. Dette tempel har et 4-trins krepidoma, hvorimod Asklepiostemplet har et 3-trins krepidoma. Det bevirker, at tempel L i forhold til sin størrelse (13,56 X 7,96 m ved fundamentet) har et meget højere podium, næsten 1 m. Under gulvet i både pronaos og cella ses nogle tværgående bjælkekonstruktioner ikke ulig dem, som vi ser under gulvet i Asklepiostemplet. Der er her ikke noget underliggende gulv i forbindelse med disse og der skabes dermed ingen rum, så derfor konkluderer jeg, at funktionen af disse konstruktioner udelukkende har været, at spare på materialerne.

Funktionen af hulrummet under kultstatuen fremgår lidt uklart af Pausanias' besøg i Epidauros, men jeg mener, at man skal forestille sig, at denne cisterne har været til opbevaring af enten helligt vand eller olie. Det var normalt, i forbindelse med dyrkelsen af en gud at overrisle kultstatuen med disse væsker, men i Epidauros har man åbenbart haft tradition for at opbevare væskerne under statuen i stedet.

Det store hul i gulvet i cella blev som sagt ikke fundet før 1945. Ifølge byggeindskriften fik Aristaios 60 dr. for at lave et skatkammer.<sup>32</sup> Roux og Martin mener begge, at dette hul er evidensen for dette skatkammer.<sup>33</sup> Skatkammeret var opbevaringsstedet for Asklepios' slanger, som udsmykningen af skrinet netop bevidnede.<sup>34</sup> Et lille stykke sort/hvid småstensmosaik blev fundet i hullet og lader til at have dækket gulvet i skatkammeret.<sup>35</sup>

## Skulpturudsmykningen

Den maksimale højde på gavlen er 1,51 m.<sup>36</sup> og den rekonstruerede højde på både gavlfelternes midterfigurer og akrotererne er knap 1 m.<sup>37</sup>

Både Crome<sup>38</sup> og Yalouris<sup>39</sup> har beskæftiget sig med rekonstruktionen af skulpturen i gavlene. Yalouris har foretaget et omfattende arbejde med at samle alle fragmenterne fra Athens Nationalmuseums magasiner, så jeg anvender hans rekonstruktion som udgangspunkt for den overordnede beskrivelse af skulpturen, idet jeg mener, at den er mest plausibel (bilag 4). Yalouris' rekonstruktion er dog ikke helt uden problemer. Vestgavlens figur K kan ikke have haft denne placering, hvor hestens ben overlapper figur J's ben. I så fald ville der her være spor af forbenene på J's ben, hvilket der ikke er. Det virker meget sandsynligt, at både midtergruppen og figur K er placeret i den rigtige gavl og at de må have været i nærheden af midterfeltet, men de må have været placeret med en større indbyrdes afstand. Eventuelt kunne figur L have stået imellem dem.

Jeg beskriver skulpturen ud fra beskuerens synsvinkel.

### Østgavlen:

Over denne gavl er der bevaret rester af tre akroterer. Selve gavlfeltet indeholder 20 figurer og der har muligvis været en mere, som har været placeret i midtergruppen. Til venstre for denne ses 4 grupper af mænd og kvinder, kæmpende mod hinanden to og to. Til højre for midten ses tre grupper og to enkeltstående figurer. Gruppe nr. to fra midten består af tre figurer.

Midterakroteren (bilag 5): En yndling står på en plint, som har huller til nedsættelse i en base (begge underarme og det ene underben mangler. Hånden og underarmen af en kvinde er bevaret på mandens bryst og arm<sup>40</sup>). Han er nøgen, bortset fra et stort klæde, som er svunget om hans fremstrakte arm og falder bag om ham og skaber en baggrund for statuen. Figuren er i bevægelse, ansigtet er skægløst og håret er rullet op omkring hovedet. Ansigt, og især bagsiden af kroppen, er meget forvitret.

NØ-akroteren (bilag 6): Figuren bærer chiton, knappet ved den ene skulder (øvre del af torsoen er bevaret, samt rester af vinger). Det ene bryst er blottet. Det er næsten kun en antydning af et bryst og det er tvivlsomt, om det er en kvinde eller en mand, vi ser her. Et stykke klæde løftes op af den ene vinge og danner en skærm af klæde bag figuren. Draperiet svæver omkring brystkassen i en hvirvel, hvilket tydeligt ses, når figuren betragtes nedefra.

SØ-akroteren (bilag 7): Figuren bærer en klædedragt i tyndt stof, som klæber til kroppen og samles mellem lårene (torsoen samt benene indtil midt på låret er bevaret). På ryggen ses klædedragten tydeligt stå ud fra kroppen. Figuren er meget forvitret og det er svært at afgøre, om der her er tale om en mand eller en kvinde.

Midtergruppen i denne gavl er meget fragmenteret. Der ses en Athenastatue, I (torsoen er bevaret), med rester af en hånd omkring skulderen (bilag 8). Statuen er udført i arkaiserende stil med chiton og himation med en tydelig svalehalefold. Aigiden bærer et gorgohoved og snoede lokker falder over skuldrene. Et fragment af en kvindefigur, J (underlivet, som er indhyllet i draperi, er bevaret), tilhører den hånd, der holder om palladiet. Efter et lille hul i rekonstruktionen, hvor en ikke bevaret figur måske har været placeret, ses en mand, K (kun underlivet er bevaret), som står uden bevægelse i kroppen. Derefter kommer en gruppe af en kriger, L (det nøgne underliv er bevaret), som holder fat i håret på en ældre mand, M (kun hovedet er bevaret). En hånd ses gribe fat i håret og han har et lidende udtryk i ansigtet (bilag 9). Mod de to vender sig en gruppe af tre kvinder (bilag 10), de to af dem er stående, N (brystkassen er bevaret) og O (mangler arm, hoved og dele af hofte). Kvinden, P, sidder på hug (torsoen er meget fragmenteret, men hovedet er bevaret, bortset fra underansigtet). Håret er bundet rundt om hovedet i fletninger og der er lavet huller til øreringe i metal. Yalouris mener at kunne se et hul til fastgørelse af en meniskos (diam. 1,4 cm, dybde 2 cm),<sup>41</sup> men jeg har svært ved at få øje på dette, da især hovedet er stærkt forvitret. Ved siden af ses en gruppe af en kvinde (bilag 11), R (hun er bevaret fra brystet og ned), som sidder på hug, idet hun bliver angrebet af en kriger, Q (kun fragmenter af arm og ben er bevaret). En kriger, S (underliv og den ene fod er bevaret), med kappe sidder på hug med ryggen til kvinden. I gavlens hjørne ligger en død kriger nøgen, T (underliv og lår er bevaret).

Til venstre for palladiet ses en gruppe af en mand, H (kun låret er bevaret), og en kvinde, G (underkroppen og benene, indhyllet i klæde, er bevaret). Liggende ses en kvinde, F (en del af skulderen og hovedet er bevaret), mens en kriger med chlamys, E (ben og brystkasse er bevaret), står over hende. Dernæst ses en kvinde, D (øvre del af torsoen er bevaret), som holder om armen på en kriger, C (kun en del af armen og brystkassen er bevaret). I gavlenden ses en kvinde, B (brystkasse og hoved er bevaret). Hovedet er stærkt forvitret, men håret er krøllet og samlet i en fletning ned ad ryggen. Hun bærer chiton, som afslører det ene bryst, idet hun kæmper mod en kriger, A (næsten hele kroppen er bevaret, undtagen arme, hoved og højre underben), som bærer på en stykke klæde (der ses rester af dette på bagsiden).

**Vestgavlen:**

Over gavlen ses tre akroterer, mens gavlfeltet indeholder 17 figurer, hvoraf de fire er ryttere. Midtergruppen består af tre figurer. I venstre gavlende ses tre grupper, mens der i hjørnet er placeret en enkelt figur. Til højre for gavlenden ses to grupper og tre enkelte figurer.

Midterakroteren (bilag 12): Kvindefigur (hun er velbevaret undtagen fødder, hoved og højre arm). Hun er iklædt chiton med bælte samt kappe, der har været holdt oppe af den manglende højre arm. Chiton er fasthæftet med en knap over hver skulder. Den falder klæbende i bløde, dekorative folder og afslører anatomiske detaljer såsom navlen. Folderne samles i en V-formation ved skødet. Det højre ben er fremskudt, men bryder ikke frem fra klædedragten, således som det umiddelbart ligner. Overkroppen er drejet let mod højre i forhold til underkroppen. I venstre arm holder hun en stor fugl, hvis hoved og hals ikke er bevaret. Fra siden kan man se, at draperiet trækkes bagud og der er dybe foldeudskæringer bag på. Kappen har været holdt udstrakt og dannet en skærm af draperi bag figuren.

NV-akroteren (bilag 13): Kvinde siddende sidelæns på hest (venstre arm og hoved mangler samt dele af venstre ben. Hestens hoved, forben og hale mangler). Hesten står på bagbenene, som er inkorporerede i plinten. Kvinden holder armen om hestens hals. Hun er iført chiton, hvoraf den ene knap er løsnet, så brystet afsløres. Venstre hånd ses holdende på en klump draperi i skødet. Chitonen falder tæt om benene og har meget dybt udskårede folder mellem og bag benene. Der er gengivelser af rynker på hestens hals og ved forbenene.

SV-akroteren (bilag 14): Kvinde siddende i samme position som NV-akroteren (kun fødderne og højre underarm mangler. Hesten mangler hoved, forben og hale). Hun er klædt i chiton med opsnørede ærmer. Hun har også en kappe slynget over den højre skulder, men denne er der kun bevaret rester af på ryggen. Folderne klæber og danner små hvirvler på brystet, mens stoffet samles i skødet og mellem benene. Igen klæber det glat til benene, mens der udgår dybe folder bagud herfra. Hovedet er bevaret og håret er let bølget og rullet op og samles i nakken i en hestehale. Der er midterskilning og ansigtet har store øjne og en lidt stor mund. Der er lavet hul til øreringe.

Midtergruppen: Der ses en kvindelig rytter i chitoniskos og støvler (bilag 15), H (fod, arm og underansigt mangler. Hestens hale, dele af bagben og forben samt dele af hovedet mangler). Der er i håret boret huller til fastsættelse af et diadem samt huller til seletøj på hesten (bilag 16), som stejler over en nøgen kriger (bilag 17), I, der ligger på knæ (torsoen og benene er bevarede). Rytteren kæmper mod en kriger, J (torsoen og lårene er bevarede), som har rester af hjelmprydelsen på ryggen (bilag 18). Til højre for midtergruppen ses bagpartiet af en stejlede hest, hvorpå der ses fragmenter af en kvindelig rytter med støvler, K (en del af håret er det eneste bevarede af overkroppen mens knæ- og lårfragmenter er bevarede). Halvt bagved hesten ses endnu en kriger, L (fragment af skulderen er bevaret). Dernæst ses en død kvindelig rytter liggende over sin hest, M (issen, benene og hænderne mangler. Hesten er ikke bevaret). Hun er iført chitoniskos, som er knappet over den ene skulder. Ansigtet er kødfuldt med en lille buttet mund og tykke øjenlåg (bilag 19). Til højre for hende ses en gruppe af en kvinde, N (mangler armene), og mand, O (arme og hoved mangler), kæmpende på knæ (bilag 20). Hun er iført chiton, som kun er knappet over den ene skulder og afslører brystet. Ansigtet er ovalt med relativt dybe øjenkroge. Håret er sat op og samlet i en fletning midt på issen, munden er let åbenstående. Kriegerens hånd griber fat i håret

på kvinden (bilag 21). Et klæde ses hængende over hans højre arm, som har hul til tilstykning af et skjold i metal. Ved siden af ses en siddende kvinde, P (brystkassen er bevaret). I gavlenden ligger en død kriger på et klæde, Q (han er velbevaret, men mangler ansigtet).

Til venstre for midtergruppen ses en kriger, G (kun et ben er bevaret). Han kæmper mod en kvindelig rytter i chitoniskos og støvler, F (kun underbenet og den øvre del af torsoen er bevaret. Af hesten er kun en del af bagbenene samt et fragment af hovedet bevaret). Hun har løst hår, som bølger ned ad ryggen og det ene bryst afsløres af klædedragten. Dernæst ses en gruppe af en nøgen kriger, E (torsoen samt det ene lår er bevaret med sammen med hånd, der griber fat i benet), som bagpå har huller til fastgørelse af et metalskjold. En kvinde, D (et knæ samt hænderne er bevarede), kæmper mod ham. Hun har båret kort klædedragt, idet knæet er nøgent. Hendes højre hånd griber fat omkring krigerens lår, mens den anden er hævet og knytter resterne af et våben, måske en økse. Ved siden af disse ses en gruppe af en kvinde i chitoniskos, C (mangler armene og hovedet) samt en mand, B (kun underlivet er bevaret og det klæde han sidder på). I gavlenden ligger en død kriger på et klæde, A (hovedet mangler).

### Fortolkning af skulpturudsmykningen

Østgavlens midterakroter forestiller en yngling i kamp med en kvinde. Det er nærliggende at forestille sig, at denne gruppe afbilder Asklepios' forældre, nemlig Apollon og Koronis, hvilket også er den generelle opfattelse,<sup>42</sup> idet det meget vel kunne henvise til myten om Asklepios' undfangelse, hvor Apollon bortfører og voldtager Koronis. Enkelte forskere, bl.a. Schlörb,<sup>43</sup> placerer denne gruppe i gavlen, men det afviser Yalouris, idet han henviser til plinten og til de manglende dyvelhuller på bagsiden.<sup>44</sup>

Hjørneakroterernes fortolkning har derimod været omdiskuteret. Den noget androgyne fremstilling af figurerne har ledt forskere hen på at foreslå fortolkninger som fx eroter eller mandlige daemoner.<sup>45</sup> Den mest udbredte fortolkning er Nike-figurer. Jeg mener, at man her skal tage draperiets udformning grundigt i betragtning. Den måde hvorpå klædet samles i skødet på SØ-akroteren er en karakteristisk måde at gengive femininitet på, som vi ikke ser på maskuline figurer. Derfor tilslutter jeg mig den holdning, på baggrund af vingerne, at der her er tale om Nike-figurer.

Gavlens tema indikeres kraftigt af den skulpturgruppe, som Yalouris rekonstruerer som midtergruppen (I og J). Kvinden, der klynger sig til Palladiet, kunne være den kendte scenen fra Iliaden, hvor Kassandra søger tilflugt ved kultstatuen i Athenatemplet, idet Ajax (mangler?) styrter frem for at dræbe hende. Det er dermed fastslået, at temaet er den trojanske krig, Iliupersis, og at de kæmpende figurer er henholdsvis græske krigere og trojanske kvinder. Det skæggede hoved, der er bevaret med en hånd gribende solidt i håret, kunne være Priamos, som slæbes afsted af Neoptolemos. Dette mener jeg bl.a. på grund af de tre kvindelige figurer ved siden af, som har deres opmærksomhed rettet mod denne gruppe. De kunne være Priamos' hustru Hekabe og hans to døtre. Denne fremstilling af den ældre mand med skæg og krigeren kender vi ligeledes fra vasemaleriet, hvor den ofte ledsages af indskrifter.

Vestgavlens midterakroter, den bevingede kvindefigur, er også genstand for diskussion, p.g.a. fuglen under armen. Kavvadas og Defrasse et Lechat benævner figuren »Victoire«,<sup>46</sup> mens Crome og Schlörb fortolker figuren som Asklepios' hustru, Epione, idet de mener, at hun netop har en gås som attribut.<sup>47</sup> Men Yalouris forbinder et stykke draperi med rester af vinger med figuren og

forkaster dermed teorien om Epione til fordel for en fortolkning som Nike.<sup>48</sup> Den fugl, som hun holder under armen er for lille til at være en svane og nogle mener også for lille til at være en gås, som det også er foreslået. Ridgway mener, at det er en agerhøne, hvis græske navn er *περδιξ*. Dette navn har forbindelse med navnet på Asklepios mest almindeligt anvendte lægeurt *περδιτιος*.<sup>49</sup> Dermed ser hun en sammenhæng til fortolkningen af Epione, som man måske ikke umiddelbart kan afvise, men jeg mener ikke, at det giver grundlag for en fortolkning som Epione, hvilket hun heller ikke konkluderer. Jeg ser snarere denne figur som et ikonografisk billede på sejren over sygdom, nemlig en assimilation af Asklepios' virke og sejrsgudinden Nike.

De to hjørneakroterer blev af udgraveren Kavvadias fortolket som Nereider til hest,<sup>50</sup> men jeg mener, at en fortolkning som Aurai, vindgudinder, er langt mere plausibel ud fra et ikonografisk synspunkt og fra deres placering som akroterer. Dette er i dag den generelt accepterede fortolkning.<sup>51</sup>

Gavlens tema er kampscener mellem amazoner og grækere. Midtergruppen (H, I og J) forstiller en amazone til hest, som stejler over en græker, idet en anden græker går frem mod hende. Der er intet, der klart fastslår identifikationerne af de forskellige figurer, men det er foreslået, at amazonen skal fortolkes som Penthesileia,<sup>52</sup> som dræber Asklepios' søn Machaon, idet han deltog i den trojanske krig på grækernes side, sammen med sin bror Podaleirios. Den angribende kriger kunne så være Podaleirios eller muligvis Achilleus, som dræber Penthesileia.<sup>53</sup> Jeg mener, at det er logisk at forvente Asklepios' sønner et sted i skulpturudsmykningen, hvis hans forældre ligeledes er afbildet, såsom vi allerede har antaget, at de er.

Når man tager i betragtning, at dette tempel ligger på Peloponnes, står det som lidt af en gåde, hvorfor man her har valgt at gengive scener fra et helt igennem attisk tema, Iliupersis. Der er, som vi har set, flere steder sammenhæng med Asklepios' i skulpturudsmykningen, men det er ikke det overordnede tema. Det, vi her ser, er grækernes sejr over perserne og barbarerne, altså et sejrstema. Hvorfor vælger en by på Peloponnes, at afbilde Attikas triumf? Er der her tale om propaganda for at takkes de attiske allierede? I 377 danner Athen det andet søforbund med Peloponnes efter krigens slutning i 404. I 420, 1 år efter Nikiasfreden, importeres Asklepios fra moderhelligdommen i Epidauros til Athen, hvor guden får en helligdom på sydskråningen af Akropolis. Året efter indgår Athen alliance med Epidauros, som er en strategisk vigtig lokalitet med henblik på at indlede angreb på Sparta. Jeg må erklære mig enig med Smith i, at skulpturudsmykningen på Asklepiostemplet kunne være et eksempel på, at Epidauros viser omverdenen sin alliance med Athenerne, ved at udsmykke denne panhelleniske helligdom med Attiske triumfmotiver.<sup>54</sup> Dette synes særligt at være tilfældet, når man tager i betragtning, at Epidauros jo netop var Grækenlands store moderhelligdom for Asklepios, hvortil man valfartede fra nær og fjern. Budskabet ville være blevet bragt vidt omkring.

### Stilistisk undersøgelse af skulpturen

Kompositionen i de to gavle bærer præg af, at der her er tale om kampscener, som giver megen bevægelse i helhedsindtrykket. Der kan trækkes mange diagonale linier i figurene, hvilket giver en harmonisk komposition. Draperiets livfuldhed, hvilket især ses på østgavlen, gør, at der i detaljerne på de enkelte figurer ligger megen bevægelse.

Midterakroteren på østgavlen har en harmonisk komposition, mens hjørneakrotererne er mere statiske.

På vestgavlen er midterakroteren statisk i sin komposition, også draperiet falder mest i næsten lodrette folder, mens hjørneakrotererne er mere harmoniske, hvilket både skyldes valget af motiv og behandlingen af draperiet.

Nikeakrotererne, specielt NØ-akroteren og vestgavlens midterakroter, har store ligheder med sen 5. årh. skulptur, fx Paionios' Nike og Bassai-frisen. Draperiet har den samme luftige form, hvor det klæber til kroppens lemmer, mens det bag og omkring figuren bliver flyvende og ofte danner en hel skærm af klæde med meget dybt udskårede folder. Draperiet får dermed karakter af at være et dekorativt element, til at forstærke figurens æstetiske funktion. Denne teknik er en udfordring af materialets kapaciteter og man nemt kunne forestille sig, hvor prestigefyldt det ville være for en højt estimeret billedhugger, at udnytte denne kapacitet til yderste grænse, for at bevise sin kunnen. Draperiets dekorative funktion har højere prioritet i Epidauros end på fx Paionios' Nike, hvor folderne omkring fx brystet falder mere lige ned. På Asklepiostemplets skulpturudsmykning bevæger folderne sig ofte i spiraler og bølger, idet de danner mønstre. Det ses især på vestgavlens akroter, hvor brystpartierne på midter- og SV-akrotererne er dækket af cirkelformede hvirvler af draperi. Dette træk peger ned i tid og sammenligner man med Nikebalustraden fra sidst i 5. årh, ser vi ligeledes den dekorative tendens lidt tydeligere end på Paionios' Nike og Bassai-frisen. Især på relieffet med Nikerne og tyren afbildes draperiet dekorativt med mange bølger (bilag 25). Ser vi på relieffet med den sandalbindende Nike (bilag 26), er det tydeligt, at draperiet klæber til kroppen, men at det endnu ikke er så udtalt, som det ses i Epidauros. Hvor kroppen bryder frem af klæderne er der stadig folder, som viser at lemmerne rent faktisk er dækket af draperi, hvor man på Asklepiostemplet kan blive i tvivl om det er nøgen hud eller draperi, der vises. Fx ved vestgavlens Nike-akroter er det meget udtalt ved det fremskudte ben og den synlige navle. Også figur R i østgavlens nordende ser ud til at have blottet maven, idet navlen er gengivet tydeligt igennem klædedragten.

Templets skulpturudsmykning gengiver samtidig træk, som viser ned mod midten af 4. årh. Ser vi på vestgavlens hjørneakroter, er det et påfaldende stiltræk, at draperiet samles i en stærkt afgrænset fold mellem benene og samlinger af stof ses i skødet. Sammenligner vi med de Nikeakroter (bilag 27), der er fundet ved Artemistemplet, som dateres til omkring 330,<sup>55</sup> ser vi, at de ligeledes har den helt fladt klæbende chiton med en samling af stof mellem benene og det flyvende draperi bagtil. Rent anatomisk er der lighed med østgavlens hjørneakroter, idet Artemistemplets Niker har smalle hofter og lille barm ligesom disse. Dette træk er et eksempel på, at idealet i 4. årh. skulptur blev at gengive kvinder mere androgynt, så de næsten lignede ynglinge. Den massive samling af stof foran maven på disse Niker er et sen 4. årh. træk, som vi ikke ser i samme grad på Asklepiostemplets skulpturudsmykning.

Ansigerne er bevarede på en del af figurene. Det ses tydeligt på flere af ansigterne, at den indre øjenkrog er relativt dybt udskåret. Især er det tydeligt på vestgavlens figurer M og N samt på østgavlens Priamos, figur N. Netop denne figur har et meget tydeligt udtryk af lidelse i ansigtet og viser klare tegn på den pathos, som kommer til at præge græsk skulptur fra midten af 4. årh. Dette ses på bilag 28 fra amazonefrisen i Halikarnassos. Her er ligeledes dyrket den nøgenhed, som vi ser tegn på i Epidauros, jvf. det blottede bryst hos mange af kvinderne. Brugen af pathos som udtryksform kulminerer med Skopas' arbejder i Tegea og Halikarnassos. Et andet typisk 4. århundredes stiltræk er hårgengivelsen, hvor håret skilles midt på hovedet og bølger blødt ned foran ørerne og som bevirker, at panden får en nærmest trekantet form. På dette tempel ses det

specielt på SV-akroteren, et fragment fra østgavlen<sup>56</sup>, vestgavlens figur N og på et hoved uden nærmere proveniens (bilag 22).<sup>57</sup>

### Byggeindskriften

Der blev under udgravningerne i forrige århundrede fundet en næsten intakt stele med byggeregnskabet for Asklepiostemplet. Herfra ved vi, at arkitekten var den ellers ukendte Theodot, som fik 353 dr om året for sit arbejde.<sup>58</sup> Vi ved ligeledes hvilke billedhuggere, der har arbejdet på templet og hvad de har fået for arbejdet:

- Hektoridas lavede halvdelen af skulpturen i den ene gavl for 1610 dr.<sup>59</sup>
- Timotheos lavede akrotererne over den anden gavl for 2240 dr.<sup>60</sup>
- Theo... lavede akrotererne over den første gavl for 2240 dr.<sup>61</sup>
- Theo... lavede skulpturen i den anden gavl for 3010 dr.<sup>62</sup>
- Hektoridas lavede skulpturen i den første gavl for 1400 dr.<sup>63</sup>
- Timotheos lavede τυπος for 900 dr.<sup>64</sup>

Disse billedhuggere kendes ikke andre steder fra, bortset fra Timotheos, som ifølge Plinius, skulle have lavet sydsiden af Amazonefrisen på Mausoleet i Halikarnassos.<sup>65</sup> Vitruv mener derimod, at det er Praxiteles, som arbejder på Mausoleet og ikke Timotheos.<sup>66</sup> Langt de fleste forskere antager, uden forbehold, at det er den samme Timotheos, der er tale om. Der er, rent tidsmæssigt, 20-25 års forskel på disse to monumenter<sup>67</sup> (Bygningsperioden på Mausoleet er relativt lang, men er nok påbegyndt samtidig med omlægningen af byen før 362 og afsluttet et stykke efter Artemisias' død i 351<sup>68</sup>). Det skulle så være den tidligste Timotheos' arbejder, som vi ser på Asklepiostemplet, mens han må have været i slutningen af sin arbejdsperiode i Halikarnassos. Jeg mener, at man bør tage med i sine overvejelser, om det ikke kunne være Praxiteles, som arbejdede i Halikarnassos og om det i modsat tilfælde overhovedet er den samme Timotheos, der er tale om. Man kunne måske forestille sig, at det var en af hans efterkommere med samme navn, som arbejdede på Mausoleet.

Desværre vides det ikke på hvilke gavle de forskellige billedhuggere har arbejdet, men Crome, Schlörb og Burford mener, på et relativt spinkelt grundlag, at kunne fastslå, at Hektoridas arbejdede på østgavlen og Timotheos dermed lavede vestgavlens akroterer.<sup>69</sup> Jeg mener ikke, at dette kan konkluderes ud fra indskriften. Det vil være nytteløst, at inddrage stilistiske sammenligninger med Amazonefrisen med henblik på at fastslå Timotheos som ophavsmanden til en af akrotergrupperne, bl.a. fordi reliefpladerne har været genanvendt og det ikke vides hvilke, der stammer fra sydsiden.<sup>70</sup>

Det nævnes i byggeindskriften, at Timotheos har fået yderligere 900 dr. for at lave τυποι.<sup>71</sup> Betydningen af denne term er meget mangfoldig og der er flere teorier om, hvorledes det skal oversættes. Her skal det tages i betragtning, at beløbets størrelse er væsentligt mindre end de 2240 dr., som han fik for at lave akrotererne. Det er bl.a. foreslået, at ordet τυπος skal oversættes med »model« og at der er tale om en model for gavlskulpturen.<sup>72</sup> Men langt de fleste forskere mener, at ordet betyder relief.<sup>73</sup> Jeg tilslutter mig denne holdning, idet τυπος ikke ville være det oplagte ordvalg for model. Det almindeligt brugte ord er παραδειγμα, og da τυπος har flere betydninger, deriblandt »relief«, mener jeg, at denne oversættelse er mest plausibel. Hvor disse relieffer har været placeret, har der ligeledes været diskussioner om. Roux mener, at det måske drejer sig om skulpturerede metoper over pronaos, men har ikke kunnet finde belæg for dette gennem sin undersøgelse af templet.<sup>74</sup> Crome mener, at de har smykket værkstedet, Ergasterion.<sup>75</sup> Burford læser

dog indskriften anderledes og udleder, at der ikke er tale om et værksted, men om den verbale form af ordet (εργειν), at arbejde.<sup>76</sup> Det er ligeledes foreslået, at der er tale om de relieffer, som ifølge Pausanias<sup>77</sup> smykkede kultstatuens trone.<sup>78</sup> Jeg mener, at både denne teori og Roux' placering af reliefferne som metoper, kan være mulige, men idet der ingen evidens er for skulpturerede metoper over pronaos, må jeg konkludere, at den mest sandsynlige teori er Poschs' placering som relieffer på kultstatuens base. Motiverne på tronens relieffer var ifølge Pausanias argiviske heltes arbejder, nemlig Bellerophon og Chimaeren samt Perseus og Medusa. Han skriver ydermere, at reliefferne var lavet af sort sten,<sup>79</sup> hvilket der er evidens for i de materielle levn, således som jeg skriver i kapitlet om arkitektoniske detaljer.

Pausanias' skriver, at kultstatuen var i chryselefantin og blev lavet af Thrasymedes fra Paros, som vi ligeledes kender fra indskriftstelen, idet han har lavet andre arbejder på templet, bl.a. loftet og dørene ind til cella.<sup>80</sup> Asklepios er gengivet som siddende på en trone med sin slangestav. Der ligger en hund ved hans side, også en af Asklepios' attributter.<sup>81</sup>

## Datering

Vi ved, at det har taget 4 år, 8 mdr. og 10 dage at bygge Asklepiostemplet. Keil og Crome foreslår en datering omkring 394, bl.a. på baggrund af de historiske forhold.<sup>82</sup> En lidt senere datering, 388, er også foreslået,<sup>83</sup> men ingen af disse teorier er blevet bekræftet i den nyere forskning. En datering helt ned i tidsrummet mellem 361-353 er ligeledes blevet foreslået, hovedsageligt fordi der på det tidspunkt i Epidauros blev slået mønter med Thrasymedes' kultstatue af Asklepios som motiv.<sup>84</sup> Dette tilbageviser Yalouris, med rette, med argumentet om, at det ikke er utænkeligt, at kultstatuen først blev færdiggjort flere år efter templets færdiggørelse, således som man ser det i Olympia. Den mest udbredte holdning i dag synes at være en datering mellem 380-370,<sup>85</sup> fortrinsvis 375-370.<sup>86</sup> Denne datering bygger forskerne bl.a. på de historiske fakta, som jeg nævner i kapitlet om skulpturfortolkningen. Derudover er den stilistiske undersøgelse af skulpturen ligeledes en væsentlig grund. Antager vi, at Timotheos arbejdede i Halikarnassos og at det er den samme billedhugger, virker dateringen 375-370 yderst sandsynlig, idet en sammenligning med Amazonefrisen viser en udvikling i stil, som svarer overens med dette tidsspænd. Derfor vælger jeg, at tilslutte mig denne datering.

## Konklusion

Som jeg har vist i denne opgave, var Asklepiostemplet et lille, men rigt udsmykket tempel, som har været omdrejningspunktet for dyrkelsen af Asklepios i Epidauros fra 4. årh. og frem. Kultstatuen i chryselefantin og skatkammeret i cella, hvor de hellige slanger blev opbevaret, var begge vigtige for kultdyrkelsen. Det ser ud til, at der under gulvet foran pronaos har været depoter, måske til opbevaring af votivgaver.

Skulpturudsmykningen i østgavlen afbilder Iliupersis, mens akrotererne forestiller Asklepios' forældre Apollon og Koronis, flankeret af to Nikefigurer. I vestgavlen ses en amazonomachi, mens midterakroteren forestiller Nike assimileret med Asklepios' virke som kthonisk gud. Hjørneakrotererne er to Aurai til hest. Disse attiske temaer henviser til den politiske scene, hvorpå Epidauros optræder som Athens allierede, på dette tidspunkt.

Stilistisk viser skulpturen træk, som vi ser fra sen 5. årh. skulptur, på fx Paionios Nike og Nikebalustraden. Der ses også ligheder med midt 4. årh. skulptur, fx Nikerne fra Artemistemplet i samme helligdom.



Indskriftstelen, som er bevaret, giver en grundig gennemgang af kontrakterne vedrørende opførelsen af dette tempel. Der oplyses heri, hvem der har arbejdet på skulpturen, heriblandt den (måske) kendte billedhugger, Timotheos, fra Mausoleet i Halikarnassos. Men dette kan ikke fastslås, ligesom det ikke kan afgøres ud fra indskriften, hvilke billedhuggere, der har arbejdet hvor.

På baggrund af den stilistiske analyse og de historiske fakta, har jeg tilsluttet mig en datering af Asklepiostemplet omkring 375-370.

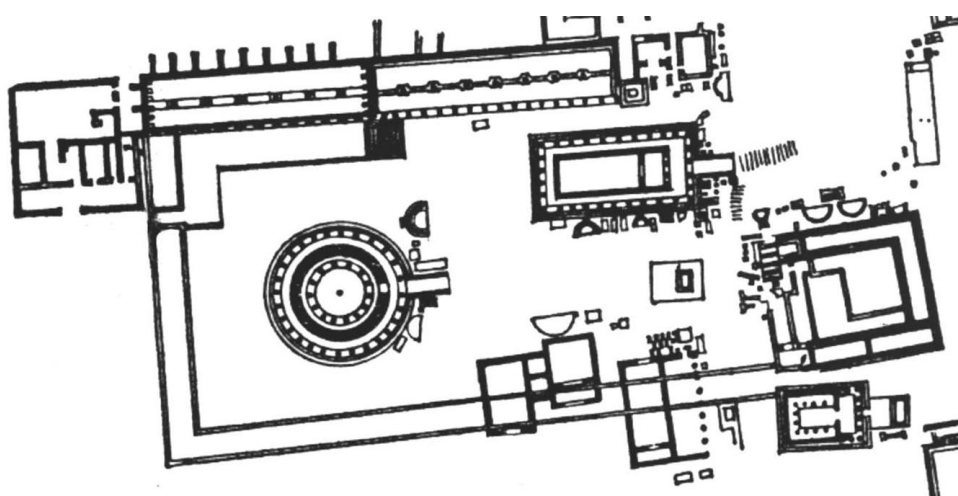


fig. 1

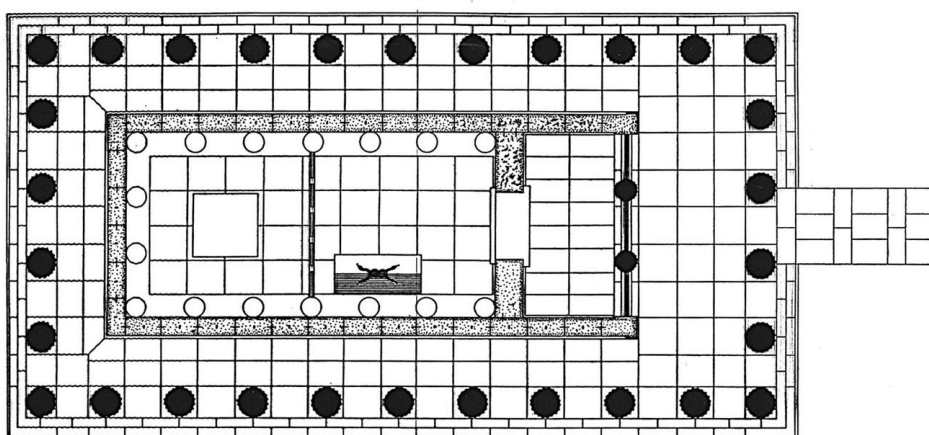


fig. 2

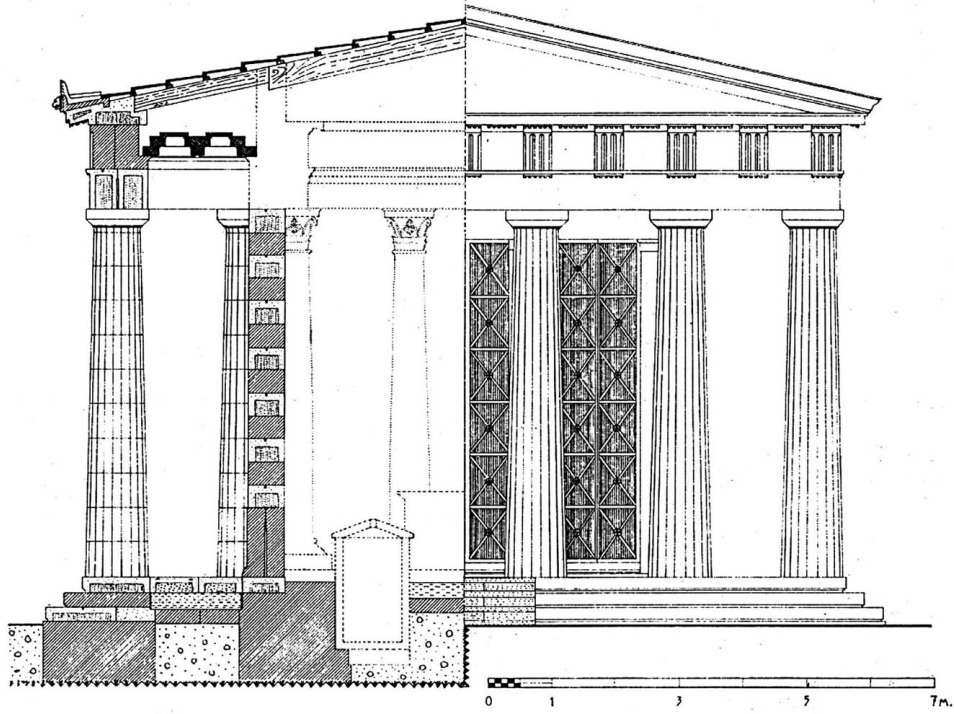
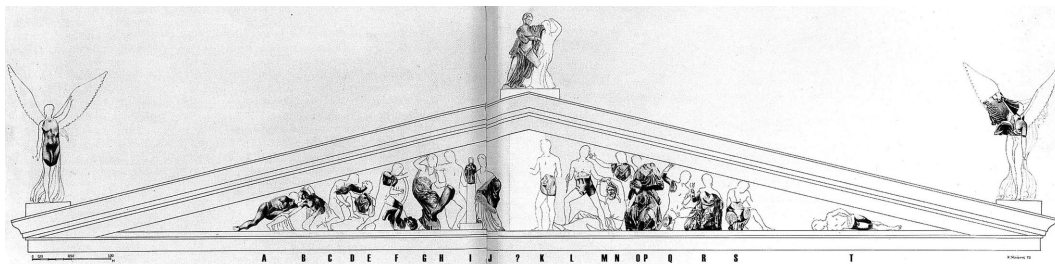
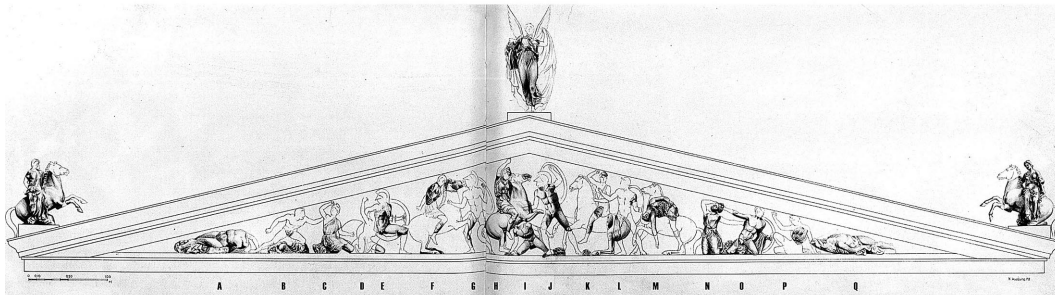


fig. 3



ØSTGAVLEN



VESTGAVLEN



fig. 5



fig. 6



fig. 7



fig. 8



fig. 9



fig. 10



fig. 11

## Forkortelser

- AA: Archäologischer Anzeiger  
AJA: American Journal of Archaeology  
ANews: Archaeological News  
BCH: Bulletin de Correspondance Hellenique  
IG: Inscriptiones Graecae  
JdI: Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts  
AM: Mitteilungen des Archäologischen Instituts, Athen  
ZPE: Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik

## Litteraturliste

- Burford, A.; *The Greek Temple Builders at Epidauros*, Liverpool 1969
- Crome, J. F.; *Die Skulpturen des Asklepiostempels von Epidauros*, Berlin 1951
- Gounaropoulou, L.; *Die Bauabrechnung des Asklepiostempels in Epidauros. Ein archäologischer Kommentar*, Wien 1983
- Gruben, G.; *Die Tempel der Griechen*, München 1986
- Gschnitzer, F.; *Die Nomographenliste von Epidauros und der Archaische Bund im späten 3. Jhr. V. Chr.*, ZPE 58, 1985, S. 103-116
- Kavvadias, P., Dörpfeld; *Fouilles d'Épidaure I*, 1891
- Knell, H.; *Dorische Ringhallentempel in spät- und nachklassischer Zeit*, JdI 98, 1983, s.203
- Knell, H.; *Eine Beobachtung am Asklepiostempel in Epidauros*, AA 1971, s. 206-210
- Krause, B.; *Zum Asklepios-Kultbild des Thrasymedes in Epidauros*, AA 1972, s. 240-257
- Kraynak, L.; *The katagogen at Epidauros. A revised plan*, ANews 16, 1991, s. 1-8
- Lambrinudakis, W.; *Staatskult und Geschichte der Stadt Epidauros*, Archaionomia 1, 1980, nr. 1, s. 39-63 (har desværre ikke kunnet skaffes hjem i tide)
- Martin, R.; *Sur Quelques Particularités du Temple d'Asclépios a Epidaure*, BCH 70, 1946, s. 352-368
- Papadakis, T.; *Epidauros, das Heiligtum des Asklepios*, München 1971

Papastamou, D.; *Asklepios-Epidauros and Their Museum*, Athen 1975

Peek, W.; *Die Inschriften von Epidauros*, Akte des IV. Internationalen Kongresses für Griechische und Lateinische Epigrafik, Wien 1964, s. 310-317

Peek, W.; *Neue Inschriften aus Epidauros*, Akademie-Verlag, Wien 1972

Peppa-Papaioannou, R.; *New Archaeological evidence for the water supply and the drainage system of the Asklepieion at Epidauros*, Akten des 13. Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie, Berlin. Mainz 1990, s. 553-554

Posch, W.; *Die τυποι des Timotheos*, AA 1991, s. 69-73

Ridgway, B. S.; *Fourth-Century Styles in Greek Sculpture*, London 1997

Roux, G.; *L'Architecture de L'Argolide aux IV et III Siècles avant J.-C*, Paris 1961

Roux, G.; Sur Quelques Termes d'Architecture: 1) ΞΥΛΩΜΑ 2) ΤΑΡΣΟΙ 3) ΤΥΛΩΣΙΣ 4) ΤΥΠΟΙ,  
BCH 80, 1956, s. 507-521

Sclörb, B.; *Timotheos*, JdI Ergänzungsheft 22, 1965

Smith, A.; *Athenianizing Associations in the Sculpture of the Temple of Asclepius at Epidauros*,  
AJA 97, 1993, s. 300

Tancke, K.; *Figuralkassetten griechischer und römischer Steindecken*, Frankfurt 1989

Vierneisel-Schlörb, B.; *Nochmals zum Datum der Bauplastik des Asklepiostempels von Epidauros*,  
Festschrift für Gerhard Kleiner, s. 61-93 (Keller, H.), Ernst Wasmuth, Tübingen 1976

Yalouris, N.; *Die „Epione“ vom Asklepiostempel in Epidauros*, Festschrift für Frank Brommer,  
Mainz 1977, s. 307-309

Yalouris, N.; *Die Skulpturen des Asklepiostempels in Epidauros* (Antike Plastik, Lieferung 21),  
München 1992

## Noter

<sup>1</sup> Yalouris 1992, s. 11-12

<sup>2</sup> Burford 1969, s. 61

<sup>3</sup> Burford 1969, s. 15

<sup>4</sup> Burford 1969, s. 48

<sup>5</sup> Burford 1969, s. 49

<sup>6</sup> Burford 1969, s. 50

<sup>7</sup> Roux 1961, s. 115-116, Burford 1969, s. 57

<sup>8</sup> IG IV, 102, l. 246-247

<sup>9</sup> IG IV, 102, l. 56-57 + l. 67-68: Se Tancke 1989 s. 14-16 for diskussion om mulig fortolkning af maskerne som personifikationer af planeterne.

<sup>10</sup> IG IV, 102, l. 44-45 + 64-65

<sup>11</sup> IG IV, 102, l. 44-45

<sup>12</sup> Roux 1961, s. 93

<sup>13</sup> Roux 1961, s. 90

<sup>14</sup> Kavvadias 1891, Pl. VI

<sup>15</sup> Roux 1961, s. 108

<sup>16</sup>  $(13,04 - (1,58 \times 2) - 6,94) \text{ m} / 2 = 1,47 \text{ m}$  (et intercolumnium er  $(1,13 + 1,14) \text{ m} - 0,90 \text{ m} = 1,35 \text{ m}$ ) jeg anvender Kavvadias' mål fra 1891, pl. IV

<sup>17</sup> Der er her tydelige huller i stenblokkene til nedsættelse af hængsler. Se Roux 1961, pl. 33, 2

<sup>18</sup> Roux 1961, s. 93

<sup>19</sup> Roux 1961, s. 95

<sup>20</sup> Knell, AA 1971, s. 208

<sup>21</sup> Roux 1961, pl. 34, 1-2

<sup>22</sup> Afstanden mellem de to hjørnesøjler har jeg estimeret til ca.  $1,05 \text{ m}$ ,  $(1,35 - 1,05) \text{ m} = 0,20 \text{ m}$

<sup>23</sup> Roux 1961, s. 112, Ridgway 1997, s. 36, Burford 1969, s. 56

<sup>24</sup> Roux 1961, s. 107

<sup>25</sup> Defrasse et Lechat 1895, s. 55

<sup>26</sup> Pausanias; Description of Greece V, XI, 11

<sup>27</sup> Roux 1961, Pl. 36

<sup>28</sup> Martin, BCH 70, 1946, s. 352-368

<sup>29</sup> Roux 1961, s. 118

<sup>30</sup> Gruben 1986, s. 130-133

<sup>31</sup> Burford 1969, s. 55

<sup>32</sup> IG IV, 102, l. 300

<sup>33</sup> BCH 70, 1946, s. 352-368, Roux 1961, s. 118-119

<sup>34</sup> IG IV, 102, l. 236-237

<sup>35</sup> Martin, BCH 70, 1946, s. 361

<sup>36</sup> Knell, AA 1971, s. 207

<sup>37</sup> Yalouris 1992, s. 35 og s. 17

<sup>38</sup> Crome 1951, bilag 1

<sup>39</sup> Yalouris 1992, s. 84-85

<sup>40</sup> Schlörb mener det er en mandlig figur, der er rester af, men hånden ligner mest en kvindes

<sup>41</sup> Yalouris 1992, s. 28

<sup>42</sup> Ridgway 1997, s. 39, Yalouris 1992, s. 17-19

- <sup>43</sup> Schlörb 1965, beilage 1
- <sup>44</sup> Yalouris 1992, s. 17
- <sup>45</sup> Ridgway 1997, s. 39, Yalouris 1992, s. 19-20, Schlörb 1965, s. 12
- <sup>46</sup> Kavvadias 1891, s. 20, Defrasse et Lechat 1895, s. 62
- <sup>47</sup> Crome 1951, s. 20-22, Schlörb 1965, s. 25-28
- <sup>48</sup> Yalouris 1977, Festschrift für Frank Brommer, s. 307-309
- <sup>49</sup> Ridgway 1997, s. 40
- <sup>50</sup> Kavvadias 1891, s. 20
- <sup>51</sup> Yalouris 1992, s. 31-32, Ridgway 1997, s. 40
- <sup>52</sup> Crome 1951, s. 33
- <sup>53</sup> Ridgway 1997, s. 38
- <sup>54</sup> Smith, *AJA* 97, nr. 2, 1993, s. 300
- <sup>55</sup> Roux 1961, s. 221-222
- <sup>56</sup> Yalouris 1992, taf. 20, kat. 43
- <sup>57</sup> Yalouris 1992, taf. 52, kat. 44 A
- <sup>58</sup> IG IV, 102, l. 9
- <sup>59</sup> IG IV, 102, l. 89-90
- <sup>60</sup> IG IV, 102, l. 90-91
- <sup>61</sup> IG IV, 102, l. 97-98
- <sup>62</sup> IG IV, 102, l. 98-99
- <sup>63</sup> IG IV, 102, l. 111-112
- <sup>64</sup> IG IV, 102, l. 36-37
- <sup>65</sup> Plinius; *Naturalis Historiae* XXXVI, 30-32
- <sup>66</sup> Vitruv; *De Architectura* 2.8.11
- <sup>67</sup> Se nedenstående afsnit om dateringen af Asklepiostemplet
- <sup>68</sup> Ridgway 1997, s. 112
- <sup>69</sup> Crome 1951, s. 12, Burford 1969, s. 58, Schlörb 1965, s. 7
- <sup>70</sup> Ridgway 1997, s. 121
- <sup>71</sup> IG IV, 102, l. 36-37
- <sup>72</sup> *JdI* 1925, s. 206-209
- <sup>73</sup> Ridgway 1997, s. 37, Yalouris 1992, s. 70-72, Posch, *AA* 1991, s. 69-73, Richter 1950, s. 277-278, Roux, *BCH* 80, 1956, s. 518-521, Crome 1951, s. 16-18, Schlörb 1965, s. 1-6
- <sup>74</sup> Roux, *BCH* 80, 1956, s. 518-521, Burford 1969, s. 57
- <sup>75</sup> Crome 1951, s. 18
- <sup>76</sup> Burford 1969, s. 213
- <sup>77</sup> Pausanias II.27.2
- <sup>78</sup> Posch, *AA* 1991, s. 72-73
- <sup>79</sup> note 60
- <sup>80</sup> IG IV, 102, l. 45-48
- <sup>81</sup> note 65
- <sup>82</sup> Keil, *AM* XX, 1895, s. 75-77, Crome 1951, s. 11
- <sup>83</sup> Schlörb 1965, s. 35
- <sup>84</sup> Gounaropoulos 1983, s. 127
- <sup>85</sup> Knell, *AA* 1971, s. 206
- <sup>86</sup> Yalouris 1992, s. 82-83, Ridgway 1997, s. 34



**Deadline 1. Februar**

**Udgivelse 1. Marts**

**Deadline 1. April**

**Udgivelse 1. Maj**

**Deadline 1. September**

**Udgivelse 1. Oktober**

**Deadline 1. November**

**Udgivelse 1. December**

**Retningslinjer: Materiale afleveres senest på dagen for deadline, i Wordformat og på diskette, med eventuel udskrift, eller via e-mail til [agora@hum.au.dk](mailto:agora@hum.au.dk). Hvis man vil benytte sig af græsk tekst, bruger man 'Greek Old Face' med 'Son of Wingreek'.  
Skriv navn, tilhørsforhold og e-mail/tlf. Hvis man ønsker det, kan e-mailadressen blive offentliggjort i ΑΓΟΡΑ.**